

Odnos morala, ličnosti i negativnog ponašanja na društvenim mrežama

---

Marušić, Ivka

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:135699>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za psihologiju

Diplomski sveučilišni studij psihologije (jednopedmetni)

Ivka Marušić

Odnos morala, ličnosti i negativnog ponašanja na društvenim mrežama

Diplomski rad

Zadar, 2019.

Sveučilište u Zadru
Odjel za psihologiju
Diplomski sveučilišni studij psihologije (jednopedmetni)

Odnos morala, ličnosti i negativnog ponašanja na društvenim mrežama

Diplomski rad

Studentica:
Ivka Marušić

Mentorica:
Izv. prof. dr. sc. Irena Burić

Zadar, 2019.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivka Marušić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Odnos morala, ličnosti i negativnog ponašanja na društvenim mrežama** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 18. prosinac 2019.

Odnos morala, ličnosti i negativnog ponašanja na društvenim mrežama

SAŽETAK

Usprkos porastu broja istraživanja nasilja na internetu među djecom i mladima, kao i načina na koji je nasilje povezano s moralom i ličnošću, malo je istraživača koji isto ispituju na odrasloj populaciji. Cilj provedenog istraživanja bio je ispitati čestinu činjenja pojedinog negativnog ponašanja na društvenim mrežama (NPDM) i odnose spomenutog, morala i crta ličnosti. Istraživanje je provedeno *online* putem *Google Docs* obrasca na prigodnom uzorku odraslih osoba dobi između 18 i 62 godine (N=391). Sudionici su ispunili *Skalu činjenja nasilja preko interneta*, *IPIP 50S*, *Kratku skalu mračne trijade*, *Test moralnog rasuđivanja* i *Skalu sklonosti moralnom distanciranju*.

Dobiveno je da odrasli, baš kao i mladi, na različite načine sudjeluju u NPDM-u te da uključenost u spomenuta ponašanja opada s dobi. Kao i kod mladih, najčešća ponašanja uključuju ogovaranje i ismijavanje drugih, a najrjeđa uključuju dijeljenje slika seksualnog sadržaja, prisiljavanje drugih na razgovor o seksu i provaljivanje u tuđe profile. Pojedinci koji postižu više rezultate na skalama mračne trijade, niže rezultate na skalama savjesnosti, ugodnosti i emocionalne stabilnosti te su skloniji moralnom distanciranju, ujedno se češće uključuju u razna negativna ponašanja na društvenim mrežama. Nadalje, dobiveno je da moralno rasuđivanje nema moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa NPDM i ličnosti. S druge strane, moralno distanciranje ima moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa ugodnosti i emocionalne stabilnosti s NPDM te je odnos spomenutih varijabli značajan u skupini pojedinaca niže sklonosti moralnom distanciranju (negativna povezanost), ali ne i u skupini pojedinaca više sklonosti moralnom distanciranju.

Ključne riječi: odrasli; negativno ponašanje na društvenim mrežama; mračna trijada; big five model ličnosti; moralno rasuđivanje; moralno distanciranje

The relationship between moral, personality and negative behavior on social networking sites

Summary

Despite the rise in the number of researches regarding cyberbullying among children and youth, as well as the relationship of bullying with moral and personality, little is known about the same constructs among adults. The aim of this research was to investigate the frequency of committing certain negative behavior on social networks (NPDM) and the relationship of stated with moral reasoning, moral disengagement and personality traits. The data was collected through an online Google Docs survey on a suitable sample of adults between the ages of 18 and 62 (N = 391). The participants completed the Cyberbullying Scale, IPIP 50S, Short Dark Triad scale, Moral Reasoning Test and Propensity to Morally Disengage Scale.

The results showed that adults, just like young people, participate in various ways in NPDM and that the involvement in these behaviors decreases with age. As with young people, the most common behaviors include gossiping and ridiculing others, and the least common include sharing pictures of sexual content, forcing others to talk about sex and breaking into someone else's profile. Those individuals who achieve higher scores on the Dark Triad scale, lower scores on the Conscientiousness, Agreeableness and Emotional Stability scales and are more prone to moral disengagement are more likely to engage in various NPDM's. Furthermore, a moderating role of moral reasoning was not found in explaining NPDM's relationship with personality. On the other hand, the propensity to moral disengagement was found to play a moderating role in explaining the relationship between Agreeableness and Emotional Stability with NPDM. The relationship of the mentioned variables was significant in the group of individuals with a lower propensity for moral disengagement (negative correlation), but not in the group of individuals with greater preference towards moral disengagement.

Keywords: adults; negative behavior on social networks; Dark Triad; Big Five; moral reasoning; moral disengagement

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
1.1. Negativna ponašanja na internetu	1
1.2. Moralno rasuđivanje i distanciranje	3
1.3. Odnos moralnog rasuđivanja, moralnog distanciranja i negativnog ponašanja na internetu.....	6
1.4. Big Five model ličnosti i mračna trijada	9
1.5. Odnos big five modela ličnosti, mračne trijade i negativnog ponašanja na internetu.....	11
1.6. Moderatorska uloga moralnog rasuđivanja i distanciranja u objašnjenju odnosa osobina ličnosti i činjenja negativnog ponašanja na društvenim mrežama	13
2. Cilj, problemi i hipoteze	14
2.1. Cilj.....	14
2.2. Problemi	14
2.3. Hipoteze	14
3. Metoda	15
3.1. Sudionici.....	15
3.2. Mjerni instrumenti.....	15
3.2.1. Skala doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta (Đuraković, Šincek i Humer, 2014; Cyber victim and bullying scale, Cetin, Yaman i Peker, 2011)	15
3.2.2. IPIP 50S (International Personality Item Pool 50S) (Mlačić i Goldberg, 2007).....	16
3.2.3. Skala socijalno poželjnog odgovaranja (Parmač Kovačić, Galić i JerneiĆ, 2014)	17
3.2.4. Kratka skala mračne trijade (eng. Short Dark Triad - SDT) - (Jones i Paulhus, 2014).....	17
3.2.5. Skala sklonosti moralnom distanciranju (Prša, 2018; Propensity to Morally Disengage Scale; Moore, Detert, Trevino, Baker i Mayer, 2012).....	18
3.2.6. Test moralnog rasuđivanja (Proroković, 2016)	18
3.3. Postupak	19
4. Rezultati	19

4.1. Deskriptivni parametri.....	19
4.2. Predanaliza rezultata	20
4.3. Učestalost činjenja pojedinih negativnih ponašanja na društvenim mrežama	22
4.4. Povezanost ličnosti i činjenja NPDM-a	23
4.5. Povezanost morala i činjenja NPDM-a	25
4.6. Moderatorska uloga moralnog rasuđivanja i distanciranja u objašnjenju odnosa osobina ličnosti i činjenja NPDM-a.....	25
5. Rasprava.....	27
5.1. Analiza kontrolnih varijabli	27
5.2. Učestalost činjenja pojedinog NPDM-a.....	29
5.3. Povezanost ličnosti i činjenja NPDM-a	30
5.4. Povezanost morala i činjenja NPDM-a	32
5.5. Moderatorska uloga moralnog rasuđivanja i distanciranja u objašnjenju odnosa osobina ličnosti i činjenja NPDM-a.....	34
5.6. Ograničenja i prijedlozi za buduća istraživanja	37
6. Zaključci	39
7. Literatura.....	40
PRILOG 1	47
PRILOG 2	48
PRILOG 3	50

1. Uvod

Internet je preuzeo značajnu ulogu u svim domenama ljudskog života, kako privatnoj, tako i poslovnoj. Internet i virtualna komunikacija postaju sastavni dio svakodnevice ljudi (Ružić, 2011). Iako je razvoj društvenih mreža i interneta pridonio kvaliteti života ljudi kroz brojne mogućnosti koje nudi, istovremeno je pojedince izložio različitim opasnostima koje vrebaju na internetu. Ugrožavanje ljudske sigurnosti, narušavanje privatnosti te širenje neprimjerenih sadržaja sada se može vršiti samim klikom miša. Ovakvi oblici nasilja mogu imati dugotrajne negativne posljedice na mentalno zdravlje pojedinca, osobito maloljetnike, koji najčešće nisu svjesni ili ne doživljavaju ozbiljno opasnosti koje predstavlja korištenje društvenih mreža. S obzirom da moralno rasuđivanje i distanciranje igraju značajnu ulogu u ponašanju ljudi, neki istraživači su se usmjerili na ispitivanje odnosa razine moralnog rasuđivanja, moralnog distanciranja i negativnog ponašanja na internetu. Osim ispitivanja uloge morala u sudjelovanju u nasilju na internetu, raste broj istraživanja u kojima je ispitivano koju ulogu ličnost ima u navedenom. Međutim, usprkos porastu broja istraživanja na spomenutu temu, malo je istraživača koji isto ispituju na odrasloj populaciji.

1.1. Negativna ponašanja na internetu

Društvene mreže su komunikacijske internetske usluge koje omogućavaju korisnicima da otvore vlastiti profil, gledaju tuđe profile i da komuniciraju s drugim korisnicima usluge (Boyd i Ellison, 2007.; prema Subrahmanyam, Reich, Waechter i Espinoza, 2008). Prema istraživanju Brandtzæg i Heim (2009) ljudi koriste društvene mreže iz višestrukih razloga: upoznavanje novih ljudi (novog partnera, ljudi u novoj sredini, stvaranje novih prijateljstava i slično), komunikacija s prijateljima i obitelji, socijalizacija (pričanje o životnim iskustvima i doživljajima), pristup raznim informacijama (glazba, moda, literatura, vijesti iz svijeta), debatiranje ili raspravljanje s drugima, besplatno slanje poruka, dijeljenje i primanje različitih medijskih sadržaja u formi slika i videa, kao i jednostavan način za potrošiti malo vremena. Među najpopularnijim društvenim mrežama i aplikacijama koje omogućavaju komunikaciju putem interneta su Youtube, Facebook, Instagram, Twitter, Tumblr, Whatsapp, Viber i slično. Usprkos navedenim aspektima društvenih mreža, posljednjih godina se na njima bilježi i sve više nasilnog ponašanja (npr. maltretiranje, ponižavanje drugih, širenje laži itd.). Nasiljem na internetu (NNI) se smatra svako namjerno i agresivno ponašanje putem računalne tehnologije

koje je usmjereno na drugu osobu koja se nije u mogućnosti obraniti (Ševčikova, Šmahel i Otavova, 2012). Sve internetske stranice koje pružaju mogućnost razmjene informacija (poruke, slike, komentari) mogu poslužiti kao prostor putem kojeg će se odvijati nasilje te se najčešće odvija putem *chat* soba, društvenih mreža (Facebook, Instagram i slično), mobilnih uređaja (MMS ili SMS poruke), blogova i *online* igrice (Hinduja i Patchin, 2009).

Willard navodi (2005) sedam različitih oblika ponašanja koji se smatraju elektroničkim nasiljem. Prvo od njih je iskazivanje ljutnje (slanje neugodnih i vulgarnih poruka putem interneta). Sljedeće je *online* uznemiravanje (ponavljajuće slanje uvredljivih poruka), a nakon njega slijede *online* uhođenje (opetovano slanje prijjetnji ili zastrašivanje drugih pojedinaca), klevetanje (širenje štetnih, neistinitih ili okrutnih izjava o nekoj osobi drugima), lažno prikazivanje ili predstavljanje (osoba se predstavlja kao netko drugi te šalje ili objavljuje materijal koji narušavaju ugled neke druge osobe); izdaja i prevara (slanje ili objavljivanje osjetljivih, privatnih i/ili neugodnih informacije o osobi drugima) te posljednje; izdvajanje (namjerno isključivanje osobe iz neke *online* grupe) (Li, 2010).

Prema službenoj statistici američkog nacionalnog vijeća prevencije nasilja (eng. *National Crime Prevention Council*; <http://www.ncpc.org/newsroom/current-campaigns/cyberbullying>), polovina američkih adolescenata su žrtve NNI-ja. U njihovom istraživanju je dobiveno da 81% mladih smatra da je NNI zapravo zabavno, i ono je postalo toliko dalekosežan problem da je stvaranje internetskih stranica gdje vršnjaci mogu glasati za najdeblju ili najružniju djevojčicu u školi postala uobičajena i svakodnevna aktivnost među mladima/vršnjacima. Težinu posljedica NNI-ja demonstrira činjenica da postoje slučajevi aktivnog psihičkog zlostavljanja putem društvenih mreža koji su rezultirali samoubojstvom žrtava. „*Tako je 2006. godine Lori Drew (49) optužena da je uzrokovala samoubojstvo Megan Meier (13). Lori se registrirala na društvenoj mreži MySpace i lažno predstavila kao Jo i vrijeđala je djevojčicu koja je uslijed duboke depresije izvršila samoubojstvo. Lori je izjavila da je htjela da se osveti Megan koja je govorila ružne stvari o njezinoj kćerki.*“ (Ružić, 2011).

Većina istraživanja negativnog/ nasilnog ponašanja na internetu uključivala je uzorke u kojima su sudionici bili isključivo maloljetnici, odnosno mlađa djeca i adolescenti, te je malo toga poznato o nasilnom ponašanju odraslih na društvenim mrežama. Prema istraživanju Balakrishnan (2015) provedenom na odraslima dobnog raspona od 17 do 30 godina, 33.6% sudionika je

izvijestilo o činjenju nasilnih ponašanja na internetu. Također, dobiveno je da se nasilje najčešće odvijalo putem društvenih mreža te nije dobivena razlika s obzirom na dob ispitanika.

Dakle, s obzirom da je malo toga poznato o negativnim ponašanjima odraslih na društvenim mrežama (NPDM), jedan od doprinosa ovog istraživanja je u pružanju odgovora na pitanje sudjeluju li odrasli u ovakvim ponašanjima i koji su najčešći oblici negativnog ponašanja u koja se upuštaju na društvenim mrežama.

1.2. Moralno rasuđivanje i distanciranje

Moralizacija je proces koji se definira kao internalizacija preferencija vrijednosti na individualnoj ili društvenoj razini (Rozin, 1999). Sociolozi definiraju individualnu moralizaciju kao proces internalizacije kulturno određenih pravila putem identifikacije, nagrada ili kazni. Ipak, autori naglašavaju da taj proces nije tako jednostavan kao upis pravila na ploču, već je on rezultat procesa transformacije primitivnih pojmova i stavova (Kohlberg, 1963). Jedna od najpoznatijih teorija moralnog razvoja je Kohlbergova teorija razvoja moralnog mišljenja koju je postavio na temelju rezultata velikog broja istraživanja u kojima je koristeći moralne dileme (sukob dviju moralnih vrijednosti) ispitivao razvoj morala kod djece. U svojoj teoriji Kohlberg opisuje 3 razine i 6 stadija (dva stadija u svakoj razini) moralne svijesti koju pojedinac može imati. Na prvoj, *pretkonvencionalnoj razini* moral pojedinca je kontroliran izvana te usvajaju pravila postavljena od strane autoriteta, a ponašanja procjenjuju s obzirom na njihove posljedice. Ako procijene da će za određeno ponašanje biti kažnjeni, smatra ga se lošim, a ponašanja koja rezultiraju nagradom se smatraju dobrima. U prvom stadiju prve razine, *orijentacije prema kazni i poslušnosti*, djeca imaju problema s razmatranjem dvaju gledišta u moralnoj dilemi te zbog toga zanemaruju namjere ljudi i vodilje za moralna ponašanja su izbjegavanje kazne i strah od autoriteta. U drugom stadiju, *orijentacije prema instrumentalnoj svrsi*, djeca počinju shvaćati različite perspektive ljudi, ali je to razumijevanje konkretno i valjanu akciju procjenjuju na temelju vlastitog interesa i reciprociteta (uzajamnosti). Na sljedećoj, *konvencionalnoj razini*, ljudi se više ne konformiraju društvenim pravilima zbog vlastitog interesa kao na prethodnoj razini, već je razlog u pozadini vjerovanje da su pozitivni ljudski odnosi i društveni poredak osigurani njihovim poštivanjem. U prvom stadiju ove razine, *moralna interpersonalne suradnje*, postoji želja za održavanjem odobrenja i ljubavi bliskih osoba te pojedinac nastoji svojim postupcima biti „dobra osoba“ (ljubazna, odana, pristojna i slično), dok se u drugom stadiju, *orijentacije prema održavanju društvenog poretka*, u obzir uzima šira perspektiva te se pravila

provode na jednak način za sve ljude i svatko ih se mora pridržavati (bez obzira na bliskost osobe s pojedincem). Na posljednjoj, *postkonvencionalnoj razini*, pojedinci nadilaze neupitno pridržavanje postavljenih pravila te im je moral definiran u terminima apstraktnih vrijednosti i načela koje primjenjuju u svim situacijama. U prvom stadiju posljednje razine, *orijentacije prema društvenom ugovoru*, ljudi smatraju da su zakoni i postavljena pravila fleksibilna oružja koja služe za unaprjeđenje ljudskog života i ciljeva. U ovom stadiju pojedinci poštuju i slijede postavljena pravila jer smatraju da donose dobro za većinu. U posljednjem stadiju, *orijentacije prema univerzalnim etičkim načelima*, pojedinci bez obzira na postavljene zakone i pravila gledaju ispravno djelovanje u terminima samoizabranih etičkih načela svijesti koja su primjenjiva i važeća za sve ljude (Berk, 2015).

Kohlberg je naglašavao da zrelost (razina) moralnog rasuđivanja pojedinca nije određena sadržajem odgovora na moralnu dilemu već načinom na koji osoba razmišlja o dilemi te je moralno ponašanje osobe rezultat moralnog rasuđivanja koje se razvija kroz vrijeme. U kojem stadiju će biti moralno rasuđivanje pojedinca ovisi o njegovoj dobi, kognitivnom razvoju, ali i njegovoj svijesti o drugim pojedincima. Moralno rasuđivanje se definira kao sposobnost ili proces pojedinca da u određenoj situaciji odredi koje ponašanje je moralno najprihvatljivije (Hren i sur., 2006) te obuhvaća način na koji osoba razmišlja i opravdava vlastita ponašanja (Palmer, 2005; prema Wang, Lei, Liu i Hu, 2016). Dakle, moralno rasuđivanje se definira kao proces rasuđivanja između dobra i zla u teškoj situaciji, a moralno ponašanje je rezultat spomenutog procesa (Kohlberg, 1976; prema Wang, Ryoo, Swearer, Turner i Goldberg, 2017).

Veza moralnog rasuđivanja i ponašanja nije uvijek jednostavna. Iako bi moralna uvjerenja trebala usmjeravati pojedinca prema ponašanjima koji su u skladu s njihovim osobnim moralnim vrijednostima i vjerovanjima, pojedinci se ponekad ponašaju suprotno njima. S obzirom da razina moralnog rasuđivanja upućuje pojedinca prema socijalno poželjnijim i prihvatljivijim ponašanjima, mnogi smatraju da ljudima koji su agresivni ili nasilni prema drugima nedostaju moralne vrijednosti i osjećaji, međutim to često nije slučaj. Bandura, Barbaranelli, Caprara i Pastorelli (1996; prema Wang i sur., 2017) smatraju da se moralno rasuđivanje manifestira kroz ponašanja preko samoregulatornih mehanizama. Prema Bandurinoj socijalno-kognitivnoj teoriji (Bandura i sur. 1996) kognitivni proces moralnog distanciranja (eng. *moral disengagement*) omogućuje ljudima da djeluju agresivno ili nasilno, a da ne osjećaju ili umanje krivnju. Moralno distanciranje se definira kao kognitivni proces samouvjeravanja pojedinca da se određeni etički

ili moralni standardi ne odnose na njega u određenom kontekstu. Drugim riječima, taj proces omogućuje selektivnu aktivaciju i distanciranje od vlastitih unutarnjih moralnih standarda i tako dopušta različite vrste ponašanja temeljene na istim moralnim standardima (Bandura i sur., 1996). Prema Banduri postoji osam mehanizama koji omogućuju isključenje moralne kontrole i prikazivanje određenih štetnih ponašanja u pozitivnom svjetlu (Bilić, 2012). Prva tri mehanizma (moralno opravdanje, eufemističko etiketiranje i povoljna usporedba) koriste se kao kognitivna rekonstrukcija štetnih ponašanja da bi se prikazala kao manje štetna ili neutralna. Pomoću druga dva mehanizma (prebacivanje odgovornosti i difuzija odgovornosti) pojedinac umanjuje svoju vlastitu ulogu u činjenju štetnih ponašanja (Prša, 2018) dok se s posljednja tri mehanizma (nepoštivanje ili iskrivljavanje posljedica, dehumanizacija i pripisivanje krivnje) nastoji umanjiti osjećaj krivnje tako da se umani utjecaj posljedica koje ponašanje ima na žrtvu ili se promijeni vlastita percepcija o ulozi žrtve u činjenju ponašanja (Runions i Bak, 2015; Prša, 2018). U nastavku će biti kratak opis pojedinog mehanizma.

Moralnim opravdanjem (eng. *moral justification*) pojedinac određeno štetno ili neetičko ponašanje opravdava u okviru općeg dobra. Dobar primjer primjene ovog mehanizma su vojne akcije koje se na višoj razini smatra potrebnima zbog održavanja mira usprkos neželjenim posljedicama koje ih slijede (Prša, 2018; Kramer, 1990; prema Moore, Detert, Trevino, Baker i Mayer, 2012). Sljedećim se mehanizmom, eufemističkim etiketiranjem (eng. *euphemistic language*), kroz korištenje moralno neutralnih izraza nastoje štetna ponašanja ili posljedice prikazati benignima (Robson i Witenberg, 2013). Primjer eufemističkog etiketiranja je nazivanje ozbiljne tuče koja izbije između djece zezanjem ili natezanjem (Bilić, 2012). Nadalje, povoljna usporedba (eng. *advantageous comparison*) je mehanizam kojim osoba nastoji umanjiti štetnost ili ozbiljnost jednog negativnog ponašanja uspoređujući ga s drugim ponašanjem koje se smatra štetnijim ili negativnijim (Robson i Witenberg, 2013). Na primjer, kada djeca u školi opravdavaju određene negativne akcije (npr. prostačenje) uspoređujući ih s akcijama koje smatraju gorima (npr. udariti nekoga) (Bilić, 2012). Prebacivanjem odgovornosti (eng. *displacement of responsibility*) pojedinac će umanjiti vlastitu ulogu u ponašanju tako što će za svoje ponašanje ili posljedice istog optužiti neki autoritet. Čest primjer korištenja ovog mehanizma je kada prodavači lažu o kvaliteti određenog proizvoda jer su od šefa dobili jasna uputstva o tome kako moraju prezentirati proizvod. Sličnim mehanizmom, difuzijom odgovornosti (eng. *diffusion of responsibility*), pojedinci za svoja ponašanja i posljedice umjesto

autoriteta optužuju članove svoje grupe te se odgovornost za bilo koju štetu koja nastane od strane grupnog ponašanja može pripisati cijelog grupi time umanjujući važnost vlastitog, izoliranog ponašanja (Runions i Bak, 2015; Prša, 2018). Mehanizam nepoštivanja ili iskrivljavanja posljedica (eng. *distorting the consequences*) javlja se kada se štetne posljedice ponašanja umanjuju, distorziraju ili ignoriraju da bi se pojedinac oslobodio osjećaja krivnje te se često ističu mogući pozitivni ishodi ponašanja za žrtvu (Bilić, 2012; Runions i Bak, 2015). Putem dehumanizacije, žrtvu se lišava ljudskih osobina ili im se pak pripisuju životinjske osobine (nazivanje drugih pogrđnim imenima). Posljednjim mehanizmom, pripisivanjem krivnje (eng. *attribution of blame*), osoba krivi ili situaciju u kojoj se nalazi ili samu žrtvu za koju se može smatrati da je sama svojim ponašanjem kriva za ono što joj se događa. Čest primjer ovog mehanizma je kada se žrtvu nekog nasilja optužuje da je „zaslužila“ ono što joj/mu se dogodilo ili je pak nekim svojim ponašanjem izazvala nasilnika (Runions i Bak, 2015; Prša, 2018).

1.3. Odnos moralnog rasuđivanja, moralnog distanciranja i negativnog ponašanja na internetu

S obzirom da moralno rasuđivanje i distanciranje igraju značajnu ulogu u ponašanju ljudi, mnogi istraživači su se usmjerili na ispitivanje odnosa razine moralnog rasuđivanja, moralnog distanciranja i agresivnog ponašanja ljudi, a posljednjih godina na to kako utječu na negativna ponašanja na internetu. U istraživanju Wang i sur. (2016) dobivena je umjerena negativna povezanost razine moralnog rasuđivanja i sudjelovanja u NNI-ju – pojedinci koji su češće sudjelovali u NNI-ju postizali su niže rezultate na skali moralnog rasuđivanja. Graeff (2014) je u svojem istraživanju doveo u vezu moralno rasuđivanje s promatračima NNI-ja (eng. *bystanders*) i onima koji su poduzeli neku akciju kada su bili u ulozi svjedoka NNI-ja (eng. *upstanders*) (Graeff, 2014). Glavni nalaz je da su pojedinci koji proaktivno reagiraju na NNI češće promišljali o situaciji koristeći više procese moralnog rasuđivanja (poput zauzimanja perspektive i korištenja načela moralnog apsolutizma) u odnosu na promatrače. Ipak, pokazalo se kako ponekad i promatrači koriste zauzimanje perspektive, međutim, s ciljem opravdavanja svoje (ne)akcije.

S obzirom na prirodu moralnog distanciranja, nije iznenađujuće da su istraživači ispitivali na koji način je moralno distanciranje povezano s agresivnim ponašanjem ljudi. Gini, Pozzoli i Hymel (2014) su proveli meta analizu 27 istraživanja koja su ispitivala spomenuti odnos kod djece i adolescenata te su pronašli da postoji konzistentna umjerena pozitivna povezanost navedenih

varijabli – pojedinci koji izvještavaju o sudjelovanju u nasilnim ponašanjima također imaju višu sklonost moralnom distanciranju.

Što se tiče samog odnosa moralnog distanciranja i sudjelovanja u NNI-ju, u većini istraživanja je dobivena pozitivna povezanost – pojedinci koji sudjeluju u NNI-ju su skloniji korištenju mehanizama moralnog distanciranja (Lazuras, Barkoukis, Ourda i Tsorbatzoudis, 2013; Price i sur., 2014; Renati, Berrone i Zanetti, 2012;). Istraživači smatraju da *online* okruženje promiče moralno distanciranje zbog nemogućnosti svjedočenja reakciji žrtve (Price i sur., 2014). Renati i sur. (2012) su utvrdili da pojedinci koji su nasilnici ili žrtve postižu viši rezultat na skali moralnog distanciranja, ali i na skalama proaktivne i reaktivne agresije, dok su samo nasilnici izvještavali o nedostatku afektivne empatije (sposobnost vikarijskog doživljavanja tuđih negativnih emocionalnih stanja). Iako se u većini istraživanja povezanost moralnog distanciranja i sudjelovanja u nasilnim ponašanjima na internetu pokazala značajnom, prediktivnost moralnog distanciranja u objašnjenju sudjelovanja u nasilju na internetu nije konzistentno utvrđena u svim istraživanjima. U istraživanju Wanga i sur. (2016) je dobiveno da je moralno distanciranje značajno povezano i prediktivno za sudjelovanje u nasilju na internetu (čak i kad je osobina makijavelizma kontrolirana). Međutim, Perren i Gutzwiler-Helfenfinger (2012) su utvrdili da je moralno distanciranje prediktivno samo za tradicionalno nasilje, no ne i za NNI. Prema njima, činjenica da nasilnik ne vidi žrtvu kako pati čini strategije moralnog distanciranja nepotrebnima umjesto da ih čini još vjerojatnijima. Ipak, dobili su da je nedostatak moralnih vrijednosti i kajanja predviđao kako tradicionalno, tako i NNI, s tim da je prediktivan doprinos moralnih emocija i vrijednosti za NNI bio značajan i nakon kontroliranja tradicionalnog nasilja.

Neki istraživači su uz ukupnu sklonost moralnom distanciranju također ispitali i odnos pojedinog mehanizma moralnog distanciranja (moralno opravdanje, eufemističko etiketiranje, povoljna usporedba, prebacivanje i difuzija odgovornosti, nepoštivanje ili iskrivljavanje posljedica, dehumanizacija i pripisivanje krivnje) sa sudjelovanjem u nasilju na internetu. Runions i Bak (2015) su napravili konceptualni pregled karakteristika *online* okruženja koje omogućavaju specifične mehanizme koji facilitiraju moralno distanciranje. Jedna od promatranih karakteristika je izostanak socijalno-emocionalnih znakova. Uklanjanje tih znakova eliminira temeljni uvjet za empatiju u ljudskoj komunikaciji (Pozzoli, Gini i Vieno, 2012) te na taj način *online* komunikacija stvara emocionalnu prazninu koja omogućava počiniteljima da zanemare emocionalne posljedice svojih agresivnih činova (Hymel, Schonert i Reichl, 2009).

Moguće je i da s obzirom da počinitelji ne mogu točno procijeniti počinjenu štetu, projiciraju svoju interpretaciju počinjenih djela na žrtvu te tako iskrivljavaju posljedice svojih akcija (Pornari i Wood, 2010). Uz navedeno, u odsutnosti emocionalnih znakova, pojedinci koji su nasilni na internetu mogu vjerovati da žrtva također prihvaća agresivan čin kao šalu te je dakle moguće kako počinitelj bez potrebnih socijalnih informacija uopće ne može prepoznati nenamjerno počinjenu štetu (Runinos i Bak, 2015).

Sljedeća promatrana karakteristika je pripisivanje krivnje. Poznato je da su dvosmisleni socijalni znakovi podložni pogrešnom tumačenju te ih potencijalni počinitelji mogu interpretirati kao da odražavaju zle namjere te takva interpretacija može motivirati agresiju (Runions i Bak, 2015). Tako *online* okruženje može dovesti do češćih hostilnih atribucija namjere koje zauzvrat potiču pripisivanje krivnje (Runions, 2013). Dvosmislena komunikacija na društvenim mrežama može izazvati samoopravdavanje *cyber*-agresije kao odgovora iz osвете, s tim da se odgovornost za percipiranu provokaciju atribuiraju drugoj osobi dok se vlastito ponašanje vidi kao puka reakcija na provokaciju (Salmivalli i Nieminen, 2002; prema Runions i Bak, 2015).

Važne karakteristike su i premještanje i difuzija odgovornosti. *Online* dijeljenje podataka stvara probleme za određivanje odgovornosti za uvredljive ili štetne sadržaje. Pri dijeljenju štetnog sadržaja pojedinci često odgovornost dodjeljuju onom tko je inicijalno stvorio ili podijelio taj sadržaj, iako originalan izvor sadržaja ostaje nepoznat (Runions i Bak, 2015). Posljednja promatrana karakteristika je medijska pozornost vezana uz NNI. Iako je vrlo važno osvijestiti ovaj problem u javnosti, može se postići i suprotan učinak od željenog u smislu naglašavanja ekstremnih slučajeva NNI-ja u javnosti, primjerice, suicida žrtava. Navedeno može rezultirati povoljnom usporedbom (mehanizam moralnog distanciranja), odnosno počinitelj svoje postupke uspoređuje s takvim ekstremnim slučajevima što onda vodi do umanjivanja ozbiljnosti vlastitih akcija. Na taj način mogu svoju *cyber*-agresiju u odnosu na ekstremne slučajeve doživjeti kao benignu (Runions i Bak, 2015). Robson i Witenberg (2013) su utvrdili kako općenito moralno distanciranje kao i neki njegovi specifični aspekti (difuzija odgovornosti i pripisivanje krivnje) predviđaju sudjelovanje u nasilnim ponašanjima na internetu. Što se tiče pripisivanja krivnje, Bandura (2002) smatra kako potonje vodi do toga da pojedinci često krive žrtve ili okolnosti za počinjeno nasilje. Naime, budući da žrtve često odstupaju od normi te su na neki način „drugačije“, počinitelji sebe vide kao nevine jer smatraju da oni samo odgovaraju na takvu provokaciju žrtava. U istraživanju Robson i Witenberg (2013) dob se pokazala značajnom za

predviđanje NNI-ja i to tako da stariji studenti pokazuju veću tendenciju NNI-ju u odnosu na mlađe. Nadalje, spol se pokazao značajnim za predviđanje tradicionalnog nasilja s tim da je vjerojatnije da će mladići biti počinitelji nasilja u odnosu na djevojke.

Bussey, Fitzpatrick i Raman (2015) su ispitivali samouvjerenja adolescenata vezana za uključivanje u nasilna ponašanja na internetu te su ispitivali kako ta uvjerenja mijenjaju vezu između moralnog distanciranja i NNI-ja. Dobiveno je da su u slučaju jakih uvjerenja o uključivanju u nasilna ponašanja na internetu, više razine NNI-ja bile povezane s višim razinama moralnog distanciranja, čak i nakon kontrole znanja o moralnim standardima NNI-ja (studenti koji su bili svjesni moralnih standarda koristili su strategije moralnog distanciranja s ciljem opravdavanja određenih vrsta nasilnih ponašanja na internetu). S druge strane, na nižim razinama samouvjerenja ta se veza između moralnog distanciranja i NNI-ja nije pokazala značajnom. Nadalje, utvrđeni su i značajni moderatorski efekti moralnog rasuđivanja na odnos između moralnog distanciranja i NNI-ja; kada su adolescenti izvještavali o nižim razinama moralnog rasuđivanja, oni s visokom razinom moralnog distanciranja postizali su i više rezultate na skali NNI-ja u odnosu na one s niskim moralnim distanciranjem. S druge strane, za adolescente s višim razinama moralnog rasuđivanja veza između moralnog distanciranja i NNI-ja nije bila značajna.

1.4. Big Five model ličnosti i mračna trijada

Već se godinama ispituju razlike u ličnosti ljudi, a jedan od najraširenijih i najprihvaćenijih modela je *Big five* model ličnosti (Costa i McCrae, 1992; Goldberg, 1993). *Big five* model ličnosti uključuje najistraživanije široke osobine ličnosti (ekstraverzija, ugodnost, savjesnost, emocionalna stabilnost i intelekt) te se pretpostavlja da predstavljaju temeljnu strukturu svih osobina ličnosti (Kosinski, Bachrach, Kohli, Stillwell i Graepel, 2014).

Ekstraverzija se odnosi na pojedinačne tendencije traženja stimulansa u vanjskom svijetu, traženju društva drugih i iskazivanja pozitivnih emocija. Ljudi visoko na ekstraverziji su društveni, socijalno aktivni, prijateljski nastrojeni, često puni energije i pričljivi, dok su ljudi nisko na ekstraverziji (introverti) povučeni, zadovoljniji i opušteniji kada su sami, ponekad rezervirani i često traže situacije gdje postoji manja razina vanjskih podražaja. Ugodnost predstavlja pojedinačevu usmjerenost na održavanje pozitivnih socijalnih odnosa. Pojedinci koji su osjećajni i prijateljski nastrojeni, ali i kooperativni, povjerljivi i prilagođavaju se potrebama drugih, postižu visoke rezultate na mjerama ugodnosti. Oni također imaju problema s izricanjem

istina koje bi mogle povrijediti druge te im je često teško argumentirati i zauzeti se za vlastito stajalište. Savjesnost predstavlja preferenciju pojedinca prema organiziranom pristupu života u odnosu na pojedince koji su više spontani. Ljudi koji su visoko na mjerama savjesnosti su češće pouzdani, dosljedni, dobro organizirani te planiraju stvari unaprijed, teže postavljanju i ostvarivanju dugoročnih ciljeva. Suprotno tome, ljudi koji ostvaruju niske rezultate na skali savjesnosti su kreativniji, opušteniji, tolerantniji i spontaniji, te su manje vođeni pravilima i planovima. Neuroticizam, također poznat kao emocionalna nestabilnost, odnosi se na tendenciju pojedinaca da doživljavaju promjene raspoloženja i razne negativne emocije (krivnja, ljutnja, depresija, anksioznost i slično) te ljudi koji postižu više rezultate na skali koja ispituje neuroticizam češće izvještavaju o doživljaju stresa, nervoze i zabrinutosti (Van Geel, Goemans, Topark i Vedder, 2017; Kosinski i sur., 2014). Pojedinci koji postižu niže rezultate na skali neuroticizma (emocionalno stabilniji) samouvjereniji su i smireniji, ali ako su previše nisko (ekstrem), često su emocionalno rezervirani. Posljednja crta ličnosti *big five* modela je intelekt ili, prema nekima, otvorenost prema iskustvu koja mjeri pojedinčevu znatiželju, traženje novih iskustava, imaginaciju i zanimanje za kulturu i razne ideje. Viši rezultati na skalama koje ispituju spomenutu crtu ličnosti upućuju na više razumijevanje za umjetnost, avanturu i nove, neuobičajene ideje, dok niži rezultati upućuju na konvencionalnost, autoritarnost, manju kreativnosti te ne prihvaćanje promjene (tradicionalniji i konzervativniji) (Kosinski i sur., 2014). Jedna od kritika *big five* modela je da ne uključuje sve poznate osobine ličnosti, ponajviše osobine koje su povezane sa socijalno neprihvatljivim ponašanjima. Prema nekim autorima, mračna trijada sa svoje tri različite dimenzije ličnosti koje su povezane s antisocijalnim ponašanjem ljudi, u kombinaciji s *big five* modelom ličnosti predstavlja potpuniji opis ličnosti (Paulhus i Williams, 2002; prema Rožić, 2017). Mračna trijada se sastoji od makijavelizma, narcizma i psihopatije te one predstavljaju „mračnu“ stranu ljudske ličnosti. Makijavelizam se odnosi na tendenciju ljudi da strateški i proračunato manipuliraju drugima (Goodboy i Martin, 2015). Pojedinci koji su visoko na skali makijavelizma koriste različite interpersonalne strategije koje ih čine hladnima, proračunatima i manipulativnima u ostvarivanju vlastitih ciljeva (Van Geel i sur., 2017) te umjesto korištenja agresije da bi ostvarili svoje ciljeve, oni koriste laži, prijevaru i varanje. Često su cinični i iskorištavaju slabosti drugih ljudi kada ih identificiraju (Rožić, 2017). Nadalje, narcizam se odnosi na vrstu patološke ljubavi prema samom sebi koja je karakterizirana osjećajima superiornosti, dominacije i grandioznosti (Goodboy i Martin, 2015).

Pojedinci visoko na skali narcizma obilježeni su pozitivnošću, egocentrizmom, sanjanju o slavi i moći i često će negativno reagirati u slučaju percipirane prijete njihovom *selfu* (Rožić, 2017). Posljednja crta ličnosti mračne trijade je subklinička psihopatija koja se odnosi na niske osjećaje empatije, visoku impulzivnost, traženje uzbuđenja i osjećaj neustrašivosti (Goodboy i Martin, 2015; Paulhus i Williams, 2002). Ljude s izraženom crtom psihopatije karakterizira niska anksioznost, egocentričnost, površni šarm, nesposobnost formiranja bliskih odnosa s drugima kao i nedostatak osjećaja krivnje.

1.5. Odnos big five modela ličnosti, mračne trijade i negativnog ponašanja na internetu

Iako su dosadašnja istraživanja koja povezuju ponašanja na društvenim mrežama (prvenstveno Facebooku) s ličnosti pojedinca malobrojna, u većini su ponašanja povezivana upravo s velikih 5 dimenzija ličnosti (ekstraverzija, emocionalna stabilnost, ugodnost, savjesnost i intelekt) te s mračnom trijadom (makijavelizam, narcizam te psihopatija). Prema meta analizi tradicionalnog nasilja i *big five* crta ličnosti (Mitsopoulou i Giovaziolias, 2015), dobiveno je da postoji negativna povezanost ugodnosti i činjenja nasilja. Također su pronašli značajne, iako niske povezanosti činjenja klasičnog nasilja s nižim razinama intelekta i savjesnosti i višim razinama ekstraverzije i neuroticizma.

Broj istraživanja koja ispituju odnos *big five* crta ličnosti i sudjelovanja u negativnim (nasilnim) ponašanjima na internetu relativno je malen, iako posljednjih godina njihov broj raste. U jednom od prvih istraživanja (Festl i Quandt, 2013) dobiveno je da pojedinci koji više sudjeluju u nasilju na internetu su ekstravertiraniji te postižu niže rezultate na skalama koje ispituju crte ugodnosti i savjesnosti. Istraživanja su pokazala da pojedinci s izraženom crtom ekstraverzije češće izjavljuju da koriste Facebook s ciljem komuniciranja s drugima (Kosinski i sur., 2014; Ryan i Xenos, 2011; Seidman, 2013) i imaju više prijatelja na Facebooku (Kosinski i sur., 2014), ali se pokazalo i da imaju više prijatelja koji objavljuju negativne komentare (Peluchette, Karl, Wood i Williams, 2015). Oni koji postižu visok rezultat na skali otvorenosti prema novim iskustvima češće „lajkaju“ objave, objavljuju statuse i pridružuju se različitim facebook grupama (Kosinski i sur., 2014), ali su i pod većim rizikom od izlaganja mogućem hakiranju ili virusu zbog svoje radoznale prirode (Van de Weijer i Leukfeldt, 2017). Za nisku savjesnost veže se češće objavljivanje negativnih komentara (kako od njih samih, tako i od njihovih prijatelja), ali i veći rizik od postajanja žrtvom NNI kod adolescenata i odraslih. Niska se savjesnost, kao i visok neuroticizam, pokazala i dobrim prediktorom samoregulacije ponašanja u socijalnim situacijama

i motivacije za istu (Seidman, 2013), s tim da su savjesniji pojedinci ujedno i oprezniji kada je riječ o samopredstavljanju. Što se tiče nalaza vezanih uz emocionalnu stabilnost, istraživanja dosljedno ukazuju da su niži rezultati na skali emocionalne stabilnosti povezani s većim rizikom od postajanja žrtvom NNI-ja (Van de Weijer i Leukfeldt, 2017). Uz ugodnost i ekstraverziju, neuroticizam je također pozitivno povezan s tendencijom izražavanja samog sebe (uključujući i idealnog sebe i aspekte „skrivenog“ sebe), a dobiveno je i kako motivacija za izražavanjem tih aspekata samog sebe posreduje vezu između neuroticizma i otkrivanja informacija o sebi (Seidman, 2013). Visok se neuroticizam, kao i visoka ugodnost, pokazao i najboljim prediktorom motivacije za samootkrivajuća ponašanja i sama ponašanja usmjerena na povezivanje s drugima/pripadanje drugima (Seidman, 2013). U prijašnjim istraživanjima utvrđena je negativna povezanost savjesnosti i ugodnosti, ali ne i ostalih velikih pet osobina ličnosti sa NNI-jom (Van Geel i sur., 2017); pretpostavlja se kako su oni visoko na ugodnosti više altruistično nastrojeni, što dovodi do manje vjerojatnosti u uključivanje u ponašanja štetna po druge pojedince poput nasilja.

U istraživanju Baughman, Dearing, Giammarco i Vernon (2011) provedenom na odraslim osobama (18-70 godina) dobivena je pozitivna povezanost svih crta mračne trijade s činjenjem nasilnih ponašanja licem u lice (direktno verbalno i fizičko, opće direktno i indirektno nasilje) što potvrđuje da iako su se istraživači općenito usmjerili na nasilje kod djece i adolescenata, nasilje (verbalno i fizičko) je također prisutno kod odraslih osoba te ne prestaje izlaskom iz adolescencije. Kada je riječ o istraživanjima koja su ispitivala vezu osobina mračne trijade s ponašanjima na internetu, dobiveno je kako pojedinci s višim rezultatima na skalama psihopatije i makijavelizma češće psuju i češće koriste riječi povezane s ljutnjom na Twitteru. Uz navedeno, obje osobine su i negativno povezane s korištenjem riječi vezanih za pozitivne emocije. Narcizam se pak pokazao povezan s vršenjem utjecaja na druge putem interneta u svrhu manipulacije drugima (Sumner, Byers, Boochever i Park, 2012). Goodboy i Martin (2015) su utvrdili povezanost svih triju osobina mračne trijade sa sudjelovanjem u NNI-ju, ali se prediktivnom pokazala samo osobina psihopatije. Iako su pojedinci s izraženim osobinama mračne trijade općenito skloni agresiji, oni s izraženom psihopatijom imaju tendenciju biti agresivni čak i onda kada nisu ničim isprovocirani. Za razliku od toga, narcistička agresija se više javlja kao odgovor na prijetnje egu i slici o sebi, dok se oni s izraženim makijavelizmom upuštaju u NNI kako bi postigli neki cilj. Ipak, navedeno je samo pretpostavka te bi u budućim

istraživanjima svakako trebalo ispitati motivaciju u podlozi negativnog ponašanja na internetu. Nadalje, Van Geel i sur. (2017) su utvrdili tek jedva značajnu prediktivnost narcizma i psihopatije za NNI, dok se makijavelizam nije niti pokazao značajnim. Međutim, u svom su istraživanju dobili kako je sadizam prediktivniji za antisocijalno *online* ponašanje nego osobine mračne trijade.

1.6. Moderatorska uloga moralnog rasuđivanja i distanciranja u objašnjenju odnosa osobina ličnosti i činjenja negativnog ponašanja na društvenim mrežama

Moderatorska varijabla je kvalitativna ili kvantitativna varijabla koja svojom prisutnošću djeluje na snagu i/ili smjer odnosa između drugih dviju varijabli. Drugim riječima, moderator je varijabla koja kroz interakciju s jednom od varijabli (prediktor) mijenja njegov odnos s drugom varijablom (kriterij). Općenito se moderatorski efekt ispituje kada je odnos između dviju varijabli malen ili nekonzistentan (Baron i Kenny, 1986; prema Tadić, 2005).

Skup dispozicijskih crta (ličnost) koje doprinose dosljednosti ponašanja u pojedinim situacijama (McAdams, 2009) razvijaju se tijekom vremena interakcijom gena i okolinskih utjecaja. Tijekom srednjeg djetinjstva ljudi razvijaju i drugi sloj osobnosti, povrh dispozicijskih osobina, a te se osobine smatraju karakterističnim adaptacijama (eng. *characteristic adaptations*) – širok asortiman motivacijskih, socijalno kognitivnih i razvojnih konstrukata koji su specifičniji od dispozicijskih crta i kontekstualizirani su u prostoru, vremenu i/ili socijalnoj ulozi (McAdams, 2006; prema McAdams, 2009). Drugi sloj uključuje motive, ciljeve, želje, vrijednosti, interese, obrambene mehanizme, strategije suočavanja i druge varijable psihološke individualnosti koje se direktno odnose na ono što netko želi ili ne želi u životu, kako pojedinci razmišljaju i ostvaruju ono što žele te kako izbjegavaju što ne žele u datoj situaciji. Dok dispozicijske crte ličnosti (npr. *big five* i mračne crte ličnosti) pružaju obris za psihološku individualnost, karakteristične adaptacije, poput moralnog rasuđivanja (temeljenog na vrijednostima, ciljevima i načinu razmišljanja) i moralnog distanciranja (strategija suočavanja), popunjavaju detalje te su aktivni tijekom određenog vremena i zavisni od socijalnih uloga (McAdams, 2009). S obzirom na navedeno, može se pretpostaviti da će karakteristične adaptacije u određenim situacijama moderirati odnos bazičnih osobina ličnosti i ponašanja ljudi te će u ovom istraživanju biti ispitan upravo moderatorski efekt moralnog rasuđivanja i distanciranja u objašnjenju odnosa ličnosti i negativnog ponašanja odraslih na društvenim mrežama.

2. Cilj, problemi i hipoteze

2.1. Cilj

Ispitati čestinu činjenja pojedinog negativnog ponašanja na društvenim mrežama i odnos spomenutog s moralom i crtama ličnosti.

2.2. Problemi

1. Ispitati čestinu činjenja pojedinog negativnog ponašanja na društvenim mrežama.
2. Ispitati odnos negativnog ponašanja na društvenim mrežama s osobinama ličnosti (*big five* – ekstraverzija, ugodnost, savjesnost, emocionalna stabilnost i intelekt te mračna trijada – narcizam, makijavelizam te psihopatija).
3. Ispitati odnos negativnog ponašanja na društvenim mrežama s razinom moralnog rasuđivanja i distanciranja.
4. Ispitati moderatorsku ulogu morala (rasuđivanje i distanciranja) u odnosu ličnosti (*big five* i mračna trijada) i negativnog ponašanja na društvenim mrežama.

2.3. Hipoteze

2. S obzirom na nalaze istraživanja nasilja na internetu (dobivena na adolescentima i studentima), očekuje se:
  - a) negativna povezanost negativnog ponašanja na društvenim mrežama s ugodnošću i savjesnošću, pozitivna s emocionalnom nestabilnošću te nedostatak povezanosti s intelektom i ekstraverzijom (Celik, Atak i Erguzen, 2012; Felst i Quandt, 2013; Van Geel i sur., 2017).
  - b) pozitivna povezanost svih triju osobina mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) s negativnim ponašanjem na društvenim mrežama (Goodboy i Martin, 2015; Van Geel i sur., 2017).
3. S obzirom na nalaze istraživanja nasilja na internetu (dobivena na adolescentima i studentima), očekuje se:
  - a) negativna povezanost razine moralnog rasuđivanja odraslih s negativnim ponašanjem na društvenim mrežama (Wang i sur., 2016)
  - b) pozitivna povezanost moralnog distanciranja odraslih s negativnim ponašanjem na društvenim mrežama (Renati i sur., 2012; Robson i Witenberg, 2013; Wang i sur., 2016)

4. Može se pretpostaviti da će moralno rasuđivanje i distanciranje (karakteristične adaptacije), koje pripadaju drugom sloju osobnosti i zavisni su od vremena i socijalnih uloga (McAdams, 2009), moderirati odnos ispitivanih crta ličnosti (*big five* i mračna trijada) i činjenja negativnih ponašanja na društvenim mrežama.

3. Metoda

3.1. Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 409 sudionika, međutim 18 sudionika je izbačeno (neki nisu koristili društvene mreže, a neki su koristili samo WhatsApp i Viber) te je na kraju ukupan broj sudionika uključenih u analizu 391, prosječne dobi 32.59 godina ($SD=10.77$). Bilo je ukupno 113 muškaraca ($M_{dob}=33.60$, $SD=10.54$) i 277 žena ($M_{dob}=32.21$, $SD=10.86$) te se raspon dobi kretao od 18 do 62. Istraživanje je provedeno putem online Google obrasca na prigodnom uzorku odraslih osoba u Hrvatskoj koje su se dobrovoljno odazvale na poziv za sudjelovanje u istraživanju putem društvenih mreža Facebook, Instagram i WhatsApp. Većina sudionika je u vezi ili u braku (69.82%), a 38.62% ima jedno ili više djece. Pregledom obrazovnog stupnja sudionika, 95 (24.30%) je završilo srednju školu, njih 217 (55.50%) ima završenu višu ili visoku stručnu spremu, a 79 (20.20%) ima završen magisterij i/ili doktorat. Prosječno vrijeme koje sudionici provode na društvenim mrežama tijekom dana iznosi 2.20 sati ($SD=1.71$) te se raspon sati provedenog na društvenim mrežama kretao u rasponu od 0h do 10h.

3.2. Mjerni instrumenti

3.2.1. Skala doživljavanja i činjenja nasilja preko interneta (Đuraković, Šincek i Humer, 2014; Cyber victim and bullying scale, Cetin, Yaman i Peker, 2011)

Skala mjeri učestalost doživljenog i počinjenog nasilja na internetu u posljednjih godinu dana. Sastoji se od dvije subskale, pri čemu prva subskala, Doživljeno nasilje na internetu, sadrži 22 čestice (npr. *U razgovoru sa mnom ili o meni na internetu koristili su uvredljive izraze i simbole.*), dok druga subskala, Počinjeno nasilje na internetu, sadrži 21 česticu (npr. *Druge sam na internetu nazivao/la nadimcima koji ih uznemiruju.*). Zadatak sudionika je da na skali od 1 do 5 (*1-nikad, 2-rijetko, 3-ponekad, 4-često, 5-uvijek*) procijene je li im se opisano ponašanje dogodilo (za prvu subskalau) ili jesu li počinili spomenuto ponašanje (za drugu subskalau) u

proteklih godinu dana? Prema nalazima autora skale, faktorska analiza je uputila na tri faktora koja su bila konzistentna u obje skale: a) verbalno nasilje preko interneta, b) skrivanje identiteta te c) krivotvorenje na internetu te je moguće rezultat formirati ili kao ukupan rezultat ili prema pojedinom faktoru. Konačan rezultat se računa kao suma rezultata pojedinih čestica (može se koristiti i prosjek) te viši rezultat upućuje na više doživljenog/počinjenog nasilja. Prihvaćena vrijednost preko koje se zaključuje o aktivnom sudjelovanju u nasilju na internetu za prvu subskalu iznosi 44, a za drugu 42. Vrijednost je predložena kao minimum koji je potreban da se sudionik može identificirati kao žrtva/počinitelj nasilja na internetu, dakle kada označi vrijednost 2 ili više za svaku pojedinu tvrdnju. Koeficijent pouzdanosti za skalu Doživljavanje nasilja na internetu iznosi 0,91, a za skalu Činjenje nasilja na internetu iznosi 0,92 (Đuraković, Šincek i Humer, 2014).

U ovom istraživanju je korištena samo subskala činjenja nasilja na internetu te je u svim česticama riječ „internet“ zamijenjena izrazom „društvena mreža“. Također, kod izvještavanja o potencijalnom sudjelovanju u određenim negativnim ponašanjima na društvenim mrežama, nije postavljeno vremensko ograničenje unutar kojeg je do istoga došlo, već su sudionici izvještavali o općenitom sudjelovanju u takvim ponašanjima.

3.2.2. IPIP 50S (International Personality Item Pool 50S) (Mlačić i Goldberg, 2007)

Korištena je kraća verzija Goldbergovog (1999) upitnika IPIP koji mjeri big-five model ličnosti: ekstraverziju, ugodnost, emocionalnu stabilnost, savjesnost i intelekt. Sastoji se od 50 čestica (npr. *Unosim živost u neku zabavu.*), te se svaka dimenzija ličnosti mjeri sa 10 čestica. Sudionici moraju procijeniti u kolikoj mjeri se pojedina tvrdnja odnosi na njih na skali od 1 do 5 (*1-posve netočno, 2-uglavnom netočno, 3-ni točno ni netočno, 4-uglavnom točno, 5-posve točno*). Primjer čestice za skalu ekstraverzije je *Osjećam se ugodno u društvu*, za skalu ugodnosti *Ne brinem se puno za druge ljude*, za skalu savjesnosti *Uvijek sam spreman (spremna)*, za skalu emocionalne stabilnosti *Lako podliježem stresu* i za skalu intelekta *Imam bogat rječnik*. Konačan rezultat na svakoj subskali računa se kao suma rezultata pojedinih čestica koje ta subskala sadrži te viši rezultat upućuje na višu ekstravertiranost/ugodnost/emocionalnu stabilnost/savjesnost/ intelekt. Istraživanja (Mlačić i Goldberg, 2007, Ulemek, 2010) pokazuju zadovoljavajuće koeficijente pouzdanosti (od .75 do .93).

3.2.3. Skala socijalno poželjnog odgovaranja (Parmač Kovačić, Galić i Jerneiđ, 2014)

Skala se sastoji od dvije subskale – Skala egoističnog socijalno poželjnog odgovaranja (*Egoistic Socially Desirable Responding Scale*) i Skala moralističkog socijalno poželjnog odgovaranja (*Moralistic Socially Desirable Responding Scale*) koje su namijenjene mjerenju osnaživanja u situacijama iskrenog odgovaranja te mjerenju upravljanja dojmova u situacijama kada su sudionici motivirani da se predstave u boljem svjetlu (npr. socijalno osjetljiva pitanja). Skale se temelje na Paulhusovom dvofaktorskom modelu u kojem se socijalno poželjno odgovaranje dijeli na dvije dimenzije – svjesnost (osnaživanje i upravljanje dojmovima) i sadržaj (moralističko i egoističko). Prva je skala temeljena na egoističkoj pristranosti pojedinca prema kojoj osoba ima sklonost preuveličavati svoje socijalne i intelektualne sposobnosti što vodi nereálnim pozitivnim samoopisima vlastitih karakteristika (npr. kreativnosti, dominacije, neustrašivosti i sl.). Potonja skala je temeljena na moralističkoj pristranosti koja potiče pojedinca na izbjegavanje neodobravanja drugih putem konformiranja i prikazivanja samog sebe s karakteristikama svetca. Svaka se skala sastoji od 10 čestica, a rezultat se formira kao prosječan rezultat odgovora na pojedinoj skali. Primjer čestice za skalu egoističkog socijalno poželjnog odgovaranja je: *Svaki dan mi padaju na pamet kreativne, genijalne ideje.*, a za skalu moralističkog socijalno poželjnog odgovaranja: *Ako je potrebno, ponekad lažem.* Zadatak sudionika je odrediti stupanj slaganja s pojedinom česticom na ljestvici Likertovog tipa od sedam stupnjeva (*1-u potpunosti se ne odnosi na mene, 2-uglavnom se ne odnosi na mene, 3-donekle se ne odnosi na mene, 4-niti se odnosi niti se ne odnosi na mene, 5-donekle se odnosi na mene, 6-uglavnom se odnosi na mene, 7-u potpunosti se odnosi na mene*). Skale pokazuju zadovoljavajuću unutarnju konzistenciju – ukupno socijalno poželjno odgovaranje izraženo Cronbachovim α iznosi .70, za Skalu egoističkog socijalno poželjnog odgovaranja iznosi .69, a za Skalu moralističkog socijalno poželjnog odgovaranja .76 (Adjuković, 2018).

3.2.4. Kratka skala mračne trijade (eng. Short Dark Triad - SDT) - (Jones i Paulhus, 2014)

Upitnik služi za ispitivanje mračne trijade ličnosti (osobina narcizma, makijavelizma te psihopatije). Sadrži 27 čestica, te je svaka osobina mjerena s 9 čestica (prvih devet - makijavelizam, drugih devet - narcizam, zadnjih devet - psihopatija). Od sudionika se traži da odrede stupanj slaganja s pojedinom česticom koristeći skalu Likertovog tipa od pet stupnjeva (*1-uopće se ne slažem, 2-uglavnom se ne slažem, 3-niti se slažem, niti se ne slažem, 4-uglavnom*

se slažem, 5-u potpunosti se slažem). Primjer čestice za skalu makijavelizma je *Moraš učiniti što god je potrebno kako bi važne ljude pridobio/la na svoju stranu*, za skalu narcizma *Većina ljudi su naivčine*, a za skalu psihopatije *Volim se osvetiti autoritetima*. Ukupni rezultat na pojedinoj subskali formira se tako što se za pojedinog sudionika zbroje bodovi na devet čestica kojima je mjerena određena osobina te se tako dobiveni rezultat podijeli s devet. Prema istraživanju Peričević (2013), pouzdanost skale makijavelizama iznosi .78, narcizama .65, a psihopatije .71 dok su originalni istraživači (Jones i Paulhus, 2014) dobili pouzdanosti u rasponu od .68 to .74.

3.2.5 Skala sklonosti moralnom distanciranju (Prša, 2018; Propensity to Morally Disengage Scale; Moore, Detert, Trevino, Baker i Mayer, 2012)

Skala sklonosti moralnom distanciranju korištena je u svrhu mjerenja pojedinačne sklonosti moralnom distanciranju. Skala sadrži 8 čestica, a svaka se čestica odnosi na jedan od kognitivnih mehanizama predloženih od strane Bandure (npr. eufemističko etiketiranje: *Uzimanje stvari bez dopuštenja vlasnika je u redu ako tu stvar samo posuđujemo*). Od sudionika se traži da procijene koliko se slažu s pojedinom česticom na ljestvici Likertovog tipa od sedam stupnjeva (*1-u potpunosti se ne slažem, 2-uglavnom se ne slažem, 3-donekle se ne slažem, 4-niti se slažem niti se ne slažem, 5-donekle se slažem, 6-uglavnom se slažem, 7-u potpunosti se slažem*). Rezultat je formiran kao prosječna vrijednost odgovora na sva pitanja te viši rezultat upućuje na veću sklonost moralnom distanciranju. Koeficijent unutarnje konzistencije (Cronbach α) iznosi .68 (Prša, 2018).

3.2.6 Test moralnog rasuđivanja (Proroković, 2016)

Test moralnog rasuđivanja (TMR; Proroković, 2016) se sastoji od dvije moralne dileme u kojima glavni lik priče donosi određenu odluku. U nastavku je prikazana jedna od korištenih dilema.

U predgrađu jednog većeg grada, živjelo je vrlo siromašno stanovništvo koje se uglavnom prehranjivalo od rada u jednom velikom poduzeću za preradu ribe. Nažalost, u jeku velike ekonomske krize, ta tvornica je propala i bila prisiljena otpustiti sve radnike. Otpušteni radnici vrlo su teško mogli naći novi posao, te su nakon nekog vremena, oni i članovi njihovih obitelji postali pothranjeni i skloni obolijevanju. Čovjek iz jedne takve obitelji, čuo je kako je dobrostojeći vlasnik jedne trgovine u blizini njegove kuće, privremeno sakrio veće zalihe hrane i lijekova kako bi kasnije mogao ostvariti još veću zaradu na prodaji. Nakon dužeg razmišljanja, čovjek je odlučio provaliti u skladište i ukrasti manju količinu hrane za svoju obitelj i prijatelje, nadajući se da pritom neće nanijeti veliku štetu nikomu te da se krađa neće primijetiti.

S obzirom na donesenu odluku prikazano je šest argumenata za i protiv donesene odluke. Svaki od argumenata je po svom sadržaju prilagođen Kohlbergovim fazama moralnog razvoja. Primjer

argumenta za donesenu odluku navedene dileme je *To što nije počinio veliku štetu trgovcu*. Zadatak sudionika je da na skali od šest stupnjeva (-3) *potpuno neprihvatljivo*, -2) *uglavnom neprihvatljivo*, -1) *u manjoj mjeri neprihvatljivo*, 1) *u manjoj mjeri prihvatljivo*, 2) *uglavnom prihvatljivo*, 3) *u potpunosti prihvatljivo*) procijeni u kojoj mjeri su mu predloženi argumenti prihvatljivi. Navedenim procjenama se omogućuje procjena „optimalnih“ odgovora na šest teoretskih razina moralnog rasuđivanja. Kao mjera moralnog rasuđivanja, koristi se indeks moralnog rasuđivanja (IMR). IMR se temelji na procjeni odstupanja od “optimalnog profila”. U optimalnom profilu polazi se od pretpostavke da će osoba s najvišom razinom moralnog rasuđivanja biti ona koja argument šestog stupnja moralnog rasuđivanja procjenjuje najvažnijim (u potpunosti prihvatljivim). Argument koji predstavlja peti stupanj će procijeniti za jedan stupanj manje prihvatljivim i tako dalje, sve do argumenta koji predstavlja prvi stupanj moralnog rasuđivanja koji će procijeniti kao potpuno neprihvatljiv. Vrijednost IMR-a varira u rasponu od 0 do 1. Viša vrijednost ukazuje na višu razinu moralnog rasuđivanja, a niža vrijednost na nižu. Pouzdanost unutarnje konzistencije testa je zadovoljavajuća i iznosi $\alpha = .79$ (Proroković, 2016).

3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno *online* putem *Google Docs* obrasca na prigodnom uzorku odraslih osoba dobi između 18 i 62 godine. Poziv na sudjelovanje u istraživanju prosljeđen je preko društvenih mreža. Sudionici su ispunjavali upitnike dobrovoljno te im je za to bilo potrebno prosječno 15 minuta. Upitnik je bio dostupan za rješavanje tjedan dana tijekom devetog mjeseca nakon čega je zatvoren. Prije početka istraživanja, sudionicima je dana uputa u kojoj im je objašnjena svrha istraživanja te je naglašena anonimnost njihovih iskaza. Navedeno je kako mogu odustati u bilo kojem trenutku, a ukoliko su imali dodatna pitanja, osiguran im je *e-mail* istraživača.

4. Rezultati

4.1. Deskriptivni parametri

U Tablici 1 prikazani su deskriptivni parametri svih rezultata dobivenih u istraživanju. Uz minimalni i maksimalni rezultat (raspon rezultata), aritmetičku sredinu, standardnu devijaciju, medijan i mod, u tablici su također prikazani rezultati Kolmogorov-Smirnovljevog testa, kao i asimetričnost i spljoštenost distribucija u svrhu ispitivanja normalnosti distribucija rezultata.

Iz Tablice 1 je vidljivo da rezultati činjenja negativnog ponašanja na društvenim mrežama (NPDM) značajno odstupaju od normalne distribucije (značajan Kolmogorov-Smirnovljev test). Prema vrijednostima asimetričnosti i spljoštenosti vidljivo je da je distribucija rezultata izrazito pozitivno asimetrična i leptokurtična. U daljnjoj analizi rezultata bit će korišteni statistički postupci koji su u skladu s dobivenim podacima (Spearmanov koeficijent korelacije). S obzirom da distribucija rezultata ostalih varijabli ne odstupaju značajno od normalne, pri izračunu povezanosti između ostalih varijabli, korišten je Pearsonov koeficijent korelacije.

4.2. Predanaliza rezultata

U tablici 5 su prikazani rezultati povezanosti svih varijabli ispitivanih u istraživanju. S obzirom da je u ovom istraživanju ispitivan NPDM, koji pripada skupini socijalno nepoželjnih ponašanja, kao kontrolne varijable korištene su dvije skale socijalno poželjnog odgovaranja – egoistička socijalna poželjnost odgovaranja (ESP) i moralistička socijalna poželjnost odgovaranja (MSP) te su prvotno analizirani odnosi svih ispitivanih varijabli s navedenim skalama. Na obje skale viši rezultat upućuje na socijalno poželjnije odgovaranje te je dobivena statistički značajna niska negativna povezanost između tih dviju skala.

Vidljivo je da je dobivena značajna negativna povezanost između NPDM-a i MSP-a ($p < .05$); sudionici koji su postigli niže rezultate na skali negativnog ponašanja ujedno su postigli više rezultate na skali MSP-a, što upućuje na socijalno poželjnije odgovaranje, to jest, prilagođavanje odgovora. S druge strane, nema povezanosti između NPDM-a i ESP-a ($p > .05$).

Nadalje, dobivena je niska pozitivna povezanost MSP-a s dobi; s povećanjem dobi odrasli izvještavaju o višoj razini moralističkog socijalno poželjnog odgovaranja. Dobivene su negativne niske i umjerene povezanosti rezultata na MSP-u s mračnom trijadom, intelektom i moralnim distanciranjem te pozitivne niske povezanosti MSP-a s emocionalnom stabilnošću i savjesnošću ($p < .05$); pojedinci koji postižu više rezultate na skali moralističke socijalne poželjnosti ujedno postižu i niže rezultate na skalama mračne trijade, intelekta i sklonosti moralnom distanciranju te više rezultate na skalama emocionalne stabilnosti i savjesnosti, dok se odnosi s ostalim varijablama nisu pokazali značajnima ($p > .05$).

Dobivene su statistički značajne niske do umjerene pozitivne povezanosti ESP-a sa svih pet dimenzija *big five* modela ličnosti te s makijavelizmom i narcizmom ($p < .05$); pojedinci koji postižu viši rezultat na skali ESP-a ujedno postižu i više rezultate na skali ekstraverzije,

Tablica 1 Deskriptivni pokazatelji ispitivanih varijabli

	N	M	SD	C	D	min	Max	Asim	spljoš	K-S	α
NPDM	391	1.17	0.26	1.10	1.00	1.00	3.86	4.28	31.96	.26**	
Makijavelizam	391	2.90	0.63	2.89	2.78	1.11	4.78	-0.04	0.06	.05	.71
Narcizam	391	2.40	0.61	2.33	2.44	1.00	4.44	0.39	-0.06	.07*	.68
Psihopatija	391	1.85	0.52	1.78	^	1.00	3.56	0.58	0.01	.08*	.66
Ekstraverzija	386	3.13	0.60	3.10	2.90	1.30	4.90	-0.04	-0.01	.05	.75
Ugodnost	387	3.82	0.52	3.80	^	2.20	4.90	0.13	-0.30	.08*	.68
Savjesnost	385	3.53	0.59	3.50	3.50	2.00	4.90	0.12	-0.44	.07*	.70
Emocionalna stabilnost	387	3.17	0.75	3.20	^	1.10	4.90	-0.32	0.22	.06	.85
Intelekt	388	3.60	0.51	3.60	3.70	1.60	5.00	0.00	0.23	.05	.66
Moralno distanciranje	390	1.86	0.80	1.75	1.0	0.88	5.63	1.16	1.55	.13**	.75
Indeks moralnog rasuđivanja	381	0.47	0.08	0.47	^	0.23	0.67	-0.05	-0.26	.04	
Egoistička socijalna poželjnost	391	3.99	0.97	4.00	3.90	1.60	6.90	-0.12	-0.30	.05	.80
Moralistička socijalna poželjnost	391	4.57	1.04	4.60	5.40	1.70	7.00	-0.28	-0.36	.05	.79

*p<.05; **p<.01; ^-višestruki mod;

NPDM – negativno ponašanje na društvenim mrežama (ukupni rezultat); N-broj sudionika; M-aritmetička sredina; SD-standardna devijacija; C-medijan; D-mod; min-minimum; max-maksimum; asim-asimetričnosti; spljoš-spljoštenost; K-S-Kolgomorov-Smirnovljevi test; α -Cronbach alpha;

Standardna pogreška asimetričnosti za sve varijable iznosi 0.12 (za indeks moralnog rasuđivanja 0.13), a spljoštenosti 0.25.

savjesnosti, ugodnosti, emocionalne stabilnosti, intelekta, makijavelizma i narcizma, a povezanosti s ostalim varijablama nisu značajne ($p > .05$). Također, ispitan je odnos NPDM-a s dobi i vremenom koje sudionici provode na društvenim mrežama. Dobivena je statistički značajna negativna povezanost između NPDM-a i dobi pojedinca ($p < .05$); s povećanjem dobi sudionika smanjuje se čestina sudjelovanja u NPDM-u. Dobivena je statistički značajna pozitivna povezanost između NPDM-a i vremena koje sudionici provode na društvenim mrežama tijekom dana ($p < .05$); pojedinci koji provode više vremena na društvenim mrežama postižu više rezultate na skali NPDM-a. Također, dobivena je statistički značajna negativna povezanost dobi sudionika i vremena koje provode na društvenim mrežama ($p < .05$); s povećanjem dobi sudionika se broj sati koje provode na društvenim mrežama tijekom dana smanjuje.

Izračunat je Mann-Whitney-ev test razlika da bi se ispitalo postoji li razlika između muškaraca i žena u sudjelovanju u NPDM-u. Nije dobivena statistički značajna razlika u činjenju NPDM-a između muškaraca i žena ($Z = -1.17$, $p = .29$).

4.3. Učestalost činjenja pojedinih negativnih ponašanja na društvenim mrežama

Prije analize odgovora na pojedinu česticu skale negativnih ponašanja, sume odgovora sudionika na skali NPDM-a podijeljene su u tri kategorije – nikad (na sve čestice su odgovorili 1), umjereno (sudionici su postigli rezultat između 22 i 41) i često (sudionici su postigli rezultat jednak/veći od 42) te su frekvencije i postotci prikazani u Tablici 2. Da bi se ispitalo u koja se od ispitivanih negativnih ponašanja sudionici najčešće upuštaju, izračunate su frekvencije i postotci činjenja pojedinog ponašanja (Tablica 3). U tablici su prikazana tri najučestalija negativna ponašanja i četiri najmanje učestala, a u tablici u prilogu 1 se nalazi tablica sa svim česticama i frekvencijama odgovora za pojedinu česticu.

Tablica 2 Frekvencija i postotak odraslih koji se (ne)upuštaju u NPDM (N=391)

	Nikad	Umjereno	Često
Činjenje negativnog ponašanja na društvenim mrežama	135 (34.53%)	250 (63.94%)	6 (1.53%)

Nikad – na sve čestice odgovorili 1 (rezultat jednak 21); Umjereno – imaju rezultat između 22-41; Često – rezultat veći/jednak 42

Iz tablice je vidljivo da 34.53% sudionika nikad nije počinilo nijedno od navedenih negativnih ponašanja. Ostali sudionici su izvijestili o činjenju barem jednog od ispitivanih ponašanja te bi prema autorima skale manje od njih 2% bilo klasificirano kao počinitelji nasilja na internetu.

Tablica 3 – Najučestaliji i najrjeđi NPDM-ovi (N=391)

	Čestica	Učestalost
Najučestalije	Ismijavao/la sam sadržaje koje su drugi objavili na društvenim mrežama.	134 (34,27%)
	Ogovarao/la sam druge na društvenim mrežama.	125 (31,97%)
	Dijelio/la sam fotografije druge osobe putem društvenih mreža bez dopuštenja te osobe.	93 (23,79%)
Najrjeđe	Dijelio/la sam slike seksualnog sadržaja putem društvenih mreža, iako drugi to nisu htjeli.	3 (0,77%)
	Namjerno sam slao/la viruse drugima putem društvenih mreža.	3 (0,77%)
	Prisiljavao/la sam druge na razgovor o seksu putem društvenih mreža.	6 (1,53%)
	Provalio/la sam na tuđe profile/račune na internetu kako bi nešto ružno objavio/la u njihovo ime ili brisao/la neke ranije objave te osobe.	6 (1,53%)

Iz tablice je vidljivo da sudionici najčešće ismijavaju sadržaj koji drugi objavljuju, nakon toga najveći broj njih ogovara druge, a potom slijedi dijeljenje slika drugih bez njihovog dopuštenja. Najmanji broj sudionika dijeli slike seksualnog sadržaja ili šalje viruse (svega troje za obje vrste ponašanja), a nešto češće (iako i dalje rijetko) prisiljavaju druge na razgovor o seksu ili provaljuju u tuđe račune/profile.

4.4. Povezanost ličnosti i činjenja NPDM-a

Iz tablice 4 vidljivo je da su dobivene statistički značajne negativne povezanosti između NPDM-a i savjesnosti, ugodnosti i emocionalne stabilnosti ($p < .05$); sudionici koji postižu niže rezultate na skalama savjesnosti, ugodnosti i emocionalne stabilnosti ujedno postižu više rezultate na skali NPDM-a. Nisu dobivene statistički značajne povezanosti ekstraverzije i intelekta s NPDM-om ($p > .05$). Nadalje, dobivene su statistički značajne pozitivne povezanosti između NPDM-a i mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) ($p < .05$); sudionici koji postižu više rezultate na skalama mračne trijade ujedno postižu i više rezultate na skali NPDM-a.

Tablica 4 Prikaz Spearmanovih i Pearsonovih koeficijenta korelacije – povezanost NPDM-a, mračne trijade ličnosti, *big five* crta ličnosti, moralnog distanciranja, indeksa moralnog rasuđivanja, egoistička i moralistička socijalna poželjnost

	Dob	VR	Mak	Nar	Psih	E	U	S	ES	I	MD	IMR	ESP	MSP
NPDM	-.26*	.27*	0.31*	0.19*	0.34*	0.04	-0.15*	-0.25*	-0.14*	-0.01	0.25*	0.07	-0.04	-0.38*
Dob	/	-.38*	-0.19*	-0.08	-0.11*	0.11*	0.14*	0.24*	0.08	-0.01	-0.16*	-0.13*	-0.00	0.12*
VR		/	0.09	0.09	0.08	-0.01	-0.08	-0.15*	-0.18*	-0.01	-0.04	-0.09	-0.09	-0.08
Mak			/	0.30*	0.37*	0.03	-0.09	-0.11*	-0.20*	0.08	0.32*	-0.02	0.15*	-0.48*
Nar				/	0.38*	0.42*	-0.09	-0.04	0.01	0.27*	0.24*	0.01	0.37*	-0.28*
Psih					/	0.03	-0.33*	-0.21*	-0.20*	0.00	0.34*	0.02	0.03	-0.47*
E						/	0.19*	0.18*	0.25*	0.29*	0.03	0.03	0.29*	-0.05
U							/	0.40*	0.01	0.35*	-0.12*	-0.11*	0.11*	0.08
S								/	0.21*	0.28*	-0.14*	0.02	0.25*	0.23*
ES									/	-0.04	-0.15*	0.13*	0.23*	0.30*
I										/	0.04	-0.04	0.47*	-0.17*
MD											/	-0.00	0.00	-0.20*
IMR												/	0.08	-0.04
ESP													/	-0.19*
MSP														/

*p<.05;

Osjenčane povezanosti su Spearmanovi koeficijenti korelacije, a neosjenčani Pearsonovi koeficijenti korelacije

NPDM-negativno ponašanje na društvenim mrežama; VR-vrijeme; Mak-Makijavelizam; Nar-Narcizam; Psih-Psihopatija; E-ekstraverzija; U-ugodnost; S-savjesnost; ES-emocionalna stabilnost; I-intelekt; MD-Moralno distanciranje; IMR- indeks moralnog rasuđivanja; ESP- egoistička socijalna poželjnost; MSP-moralistička socijalna poželjnost

4.5. Povezanost morala i činjenja NPDM-a

Iz tablice 4 vidljivo je da nije dobivena statistički značajna povezanost NPDM-a i indeksa moralnog rasuđivanja ($p > .05$). Dobivena je statistički značajna pozitivna povezanost između NPDM-a i sklonosti moralnom distanciranju ($p < .05$); pojedinci koji postižu više rezultate na skali sklonosti moralnom distanciranju ujedno postižu i više rezultate na skali NPDM-a.

4.6. Moderatorska uloga moralnog rasuđivanja i distanciranja u objašnjenju odnosa osobina ličnosti i činjenja NPDM-a

Da bi se ispitala moderatorska uloga moralnog rasuđivanja u objašnjenju odnosa ličnosti i NPDM-a, sudionike se podijelilo na dvije skupine s obzirom na medijan – sudionici koji imaju niži rezultat od medijana ($C < 0.47$) pripadaju kategoriji nižeg moralnog rasuđivanja, dok se pojedinci koji su ostvarili jednak ili viši rezultat nalaze u kategoriji višeg moralnog rasuđivanja ($C > 0.47$). Sudionici koji su ostvarili rezultat jednak medijanu su bili nasumično raspoređeni u obje kategorije. Izračunati su Spearmanovi koeficijenti rang korelacije za obje skupine sudionika (nisko i visoko moralno rasuđivanje) te su rezultati prikazani u Tablici 5. Nadalje, izračunata je značajnost razlike između odgovarajućih parova korelacija Fisherovim Z testom.

Dobivene su statistički značajne pozitivne povezanosti makijavelizma i psihopatije s NPDM-om za obje skupine sudionika (više i niže rasuđivanje) ($p < .05$) (Tablica 5). Razlika između spomenutih vrijednosti korelacija nije značajna ($Z_{\text{mak, NPDM}} = -0.21$, $p > .05$; $Z_{\text{psih, NPDM}} = 0.36$, $p > .05$). Dobivena je statistički značajna pozitivna povezanost narcizma s NPDM-om kod skupine višeg moralnog rasuđivanja ($p < .05$), dok se ista povezanost nije pokazala značajnom kod pojedinaca nižeg moralnog rasuđivanja ($p > .05$). Usprkos tome, nije dobivena značajna razlika povezanosti narcizma i NPDM-a između sudionika nižeg i višeg moralnog rasuđivanja ($Z_{\text{narc, NPDM}} = 1.204$, $p > .05$).

Tablica 5 Prikaz Spearmanovog koeficijenta korelacije – povezanost NPDM-a s ličnosti (*big five* i mračna trijada) s obzirom na razinu moralnog rasuđivanja (niže i više) ($N_{\text{nisko}} = 177$; $N_{\text{visoko}} = 204$)

		Mak	Nar	Psih	E	U	S	ES	I
Niže moralno rasuđivanje	NPDM	0.30*	0.13	0.36*	-0.03	-0.12	-0.22*	-0.18*	-0.06
Više moralno rasuđivanje	NPDM	0.32*	0.25*	0.33*	0.10	-0.17*	-0.27*	-0.11	0.02

* $p < .05$; NPDM-negativno ponašanje na društvenim mrežama Mak-Makijavelizam; Nar-Narcizam; Psih-Psihopatija; E-ekstraverzija; U-ugodnost; S-savjesnost; ES-emocionalna stabilnost; I-intelekt

Dobivena je statistički značajna negativna povezanost između NPDM-a i savjesnosti za obje skupine sudionika (visoko i nisko moralno rasuđivanje) ($p < .05$) s blago većom vrijednošću za sudionike višeg moralnog rasuđivanja. Razlika između spomenutih vrijednosti korelacija nije značajna ($Z_{s, NPDM} = -0.514$, $p > .05$). Dobivena je statistički značajna negativna povezanost NPDM-a s emocionalnom stabilnošću kod pojedinaca nižeg moralnog rasuđivanja ($p < .05$), dok se ista povezanost nije pokazala značajnom kod sudionika višeg moralnog rasuđivanja ($p > .05$). Nadalje, dobivena je statistički značajna negativna povezanost NPDM-a i ugodnosti kod pojedinaca višeg moralnog rasuđivanja ($p < .05$), dok se ista povezanost nije pokazala značajnom kod sudionika nižeg moralnog rasuđivanja ($p > .05$). Usprkos tome, nije dobivena značajna razlika povezanosti emocionalne stabilnosti i NPDM-a kao niti povezanosti ugodnosti i NPDM-a između sudionika nižeg i višeg moralnog rasuđivanja ($Z_{emst, NPDM} = 0.493$, $p > .05$; $Z_{ugod, NPDM} = -0.691$, $p > .05$;). Nisu dobivene statistički značajne povezanosti ekstraverzije i intelekta s NPDM-om ni za jednu skupinu sudionika ($p > .05$). Iz dobivenih rezultata se može zaključiti da moralno rasuđivanje nema značajnu moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa NPDM-a i ličnosti (*big five* i mračna trijada).

Da bi se ispitaio moderatorski efekt moralnog distanciranja na odnos između ličnosti (*big five* i mračna trijada) i NPDM-a, sudionici su podijeljeni u dvije skupine na isti način kao i kod moralnog rasuđivanja – sudionici koji imaju niži rezultat od medijana ($C < 1.75$) pripadaju kategoriji niže sklonosti moralnom distanciranju, dok se pojedinci koji su ostvarili jednak ili viši rezultat ($C > 1.75$) nalaze u kategoriji više sklonosti moralnog distanciranja. Sudionici koji su ostvarili rezultat jednak medijanu su bili nasumično raspoređeni u obje kategorije. Izračunati su Spearmanovi koeficijenti rang korelacije za obje skupine sudionika (nisko i visoko moralno distanciranje) te su rezultati prikazani u Tablici 6. Nadalje, izračunata je značajnost razlike između odgovarajućih parova korelacija Fisherovim Z testom.

Tablica 6 Prikaz Spearmanovog koeficijenta korelacije – povezanost NPDM-a s ličnosti (*big five* i mračna trijada) s obzirom na razinu moralnog distanciranja (nisko i visoko) ($N_{nisko} = 190$; $N_{visoko} = 195$)

		Mak	Nar	Psih	E	U	S	ES	I
Niže moralno distanciranje	NPDM	0.25*	0.21*	0.32*	-0.01	-0.22*	-0.28*	-0.22*	-0.02
Više moralno distanciranje	NPDM	0.26*	0.10	0.28*	0.09	-0.06	-0.18*	-0.05	0.03

* $p < .05$; NPDM-negativno ponašanje na društvenim mrežama Mak-Makijavelizam; Nar-Narcizam; Psih-Psihopatija; E-ekstraverzija; U-ugodnost; S-savjesnost; ES-emocionalna stabilnost; I-intelekt

Dobivene su statistički značajne negativne povezanosti NPDM-a sa savjesnošću, ugodnošću i emocionalnom stabilnošću ($p < .05$) za sudionike niže sklonosti moralnom distanciranju, dok se kod sudionika više sklonosti moralnom rasuđivanju značajnom pokazala samo negativna povezanost NPDM-a i savjesnosti ($p < .05$). Razlika između korelacija NPDM-a i savjesnosti nije značajna ($Z_{s, NPDM} = 1.029$, $p > .05$). Iako se razlika povezanosti ugodnosti i NPDM-a između sudionika niže i više sklonosti moralnom distanciranju nije pokazala značajnom uz razinu rizika od pogrešnog zaključivanja od 5%, jest uz razinu značajnosti od 10% ($Z_{ugod, NPDM} = -1.592$, $p = .056$). S druge strane, razlika povezanosti emocionalne stabilnosti i NPDM-a se pokazala značajnom uz razinu rizika od pogrešnog zaključivanja od 5% ($Z_{emst, NPDM} = -1.69$, $p < .05$). Nisu dobivene statistički značajne povezanosti ekstraverzije i intelekta s NPDM-om ni za jednu skupinu sudionika ($p > .05$).

Dobivene su statistički značajne pozitivne povezanosti makijavelizma i psihopatije s NPDM-om za obje skupine sudionika (više i niže moralno distanciranje) ($p < .05$). Razlika između spomenutih vrijednosti korelacija nije značajna ($Z_{mak, NPDM} = -0.10$, $p > .05$; $Z_{psih, NPDM} = 0.43$, $p > .05$). Dobivena je statistički značajna pozitivna povezanost narcizma s NPDM-om kod skupine ispitanika niže sklonosti moralnom distanciranju ($p < .05$), dok se ista povezanost nije pokazala značajnom kod pojedinaca više sklonosti moralnom distanciranju ($p > .05$). Usprkos tome, nije dobivena značajna razlika povezanosti narcizma i NPDM-a između sudionika niže i više sklonosti moralnom distanciranju ($Z_{narc, NPDM} = 1.098$, $p > .05$).

Iz dobivenih rezultata se može zaključiti da moralno distanciranje ima značajnu moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa NPDM-a s ugodnošću i emocionalnom stabilnošću.

U tablici u prilogu 3 su prikazani rezultati moderatorske uloge MSP-a u objašnjenju odnosa ličnosti i NPDM-a.

5. Rasprava

5.1. Analiza kontrolnih varijabli

Cilj provedenog istraživanja bio je ispitati čestinu činjenja pojedinog negativnog ponašanja na društvenim mrežama i odnos istog sa moralom i crtama ličnosti. Prije detaljnog pregleda dobivenih rezultata, analiziran je odnos NPDM-a sa socijalno poželjnim odgovaranjem, dobi, vremenom koje sudionici provode na društvenim mrežama i spolom.

Korištene skale socijalno poželjnog odgovaranja mjere svjesno i nesvjesno prilagođavanje odgovora. U situacijama iskrenog odgovaranja, skale mjere „samoosnaživanje“ (eng. *self enhancement*) koje se odnosi na stabilnu karakteristiku pojedinca koja se manifestira kao pristrani pozitivni samo-opisi za koje pojedinci vjeruju da su točni. S druge strane, u situacijama koje potiču pojedinca da daje bolje odgovore, to jest, socijalno prihvatljive odgovore (npr. kada se ispituju socijalno nepoželjna ponašanja), skale mjere upravljanje dojmovima (eng. *impression management*) koji se definira kao namjerno stvaranje i kreiranje bolje slike o sebi (Parmač Kovačić, Galić i Jerneiće, 2014). Uzimajući u obzir da se ispitivao NPDM, moglo bi se pretpostaviti da je dobivena povezanost rezultata na skali MSP-a, koja mjeri moralističku pristranost (potiče pojedinca na izbjegavanje neodobravanja drugih putem konformiranja i prikazivanja samog sebe s karakteristikama svetaca) i rezultata na skali NPDM-a rezultat svjesnog upravljanja dojmovima, a ne osnaživanja. Međutim, s obzirom da skala mjeri i svjesno i nesvjesno prilagođavanje odgovora, moguće je dobivenu povezanost i drugačije objasniti. Kao što je napomenuto, moralistička pristranost potiče osobu da stavlja naglasak na veze s drugima, intimu i dobrobit drugih, te da izbjegava neodobravanja drugih putem konformiranja i prikazivanja samog sebe s karakteristikama svetaca (Parmač Kovačić, Galić i Jerneiće, 2014). Uzimajući navedeno u obzir, kao i činjenicu da je istraživanje bilo anonimno, moguće je da je do izražaja došlo i osnaživanje sudionika. Ako je to slučaj, može se zaključiti da pojedinci koji se općenito konformiraju i predstavljaju govoreći o sebi u pozitivnim crtama zaista u manjoj mjeri javno sudjeluju u NPDM-u. U prilogu 3 je vidljivo da MSP moderira odnos ugodnosti, emocionalne stabilnosti, ali i narcizma s NPDM-om. Dobivena je značajna negativna povezanost ugodnosti i emocionalne stabilnosti s NPDM-om u skupini nižeg MSP-a, dok se iste povezanosti nisu pokazale značajnima u skupini pojedinaca višeg MSP-a te je povezanost narcizma i NPDM-a značajna u skupini višeg ali ne i nižeg MSP-a. Dobivene su značajne razlike između spomenutih povezanosti, što implicira da MSP moderira odnos ličnosti i NPDM-a. Dobiveni rezultati su prikazani kao referentna točka za buduća istraživanja i implikacije dobivenog bi trebalo dodatno ispitati.

Kao što je prethodno napomenuto, ispitao se odnos činjenja NPDM-a s dobi, vremenom koje odrasli dnevno provode na društvenim mrežama i spolom. Dobivena je negativna povezanost dobi i vremena koje prosječno tijekom dana provode na društvenim mrežama, negativna povezanost dobi i NPDM-a te pozitivna povezanost vremena koje prosječno tijekom dana

provode na društvenim mrežama i NPDM-a. Iz ovih je rezultata vidljivo da stariji pojedinci provode manje vremena na društvenim mrežama i da se manje upuštaju u NPDM u odnosu na mlađe sudionike. Ovi rezultati nisu u skladu s istraživanjem Balakrishnan (2015) gdje razlika s obzirom na dob nije dobivena (razlika između dobnih skupina od 17-20, 20-25, 25-30), međutim, postoji velika razlika u dobnom rasponu sudionika u ova dva istraživanja te u ovom istraživanju nije ispitivana razlika za manji dobní raspon kao što je to bio slučaj u spomenutom. Moguće je da je dobivena razlika rezultat isključivo vremena provedenog na društvenim mrežama. U raznim je istraživanjima dobivena pozitivna povezanost sudjelovanja u negativnim ponašanjima na internetu i vremena provedenog na društvenim mrežama (Balakrishnan, 2015; Kwan i Skoric, 2013) te s obzirom da stariji pojedinci provode manje vremena na društvenim mrežama, oni imaju manje prilika za činjenje negativnih ponašanja. Osim navedenog, dobivena razlika bi mogla biti i generacijska. Prema istraživanju Fietkiewicz, Lins, Baran i Stock (2016), pojedinci rođeni prije 1980. (stariji od 40 godina) češće koriste društvene mreže u svrhu dijeljenja vijesti, informacija o poslu i politici, kao i novosti na znanstvenim područjima, dok pojedinci rođeni poslije 1980. (mlađi od 40 godina) više koriste društvene mreže u svrhu komunikacije i dijeljenja informacija s prijateljima. S obzirom da se većina negativnih ponašanja ispitanih u ovom istraživanju više odnosi na komunikacijski aspekt društvenih mreža, ne iznenađuje da mlađi sudionici izvještavaju o češćem sudjelovanju u NPDM-u.

Nadalje, nije dobivena razlika u sudjelovanju u negativnim ponašanjima s obzirom na spol sudionika te je dobiveno u skladu s istraživanjem Balakrishnan (2015). Ipak, valja naglasiti kako su dosadašnja istraživanja NNI-a provedena na djeci i adolescentima kontradiktorna – u nekim istraživanjima je dobiveno da djevojčice i djevojke češće čine nasilna ponašanja na internetu (Kowalski i Limber, 2007), drugi su dobili da muški sudionici izvještavaju o češćem sudjelovanju u nasilju na internetu (Li, 2010), a neki istraživači nisu dobili razliku između spolova (Hinduja i Patchin, 2008; prema Marušić, 2017).

5.2. Učestalost činjenja pojedinog NPDM-a

Prvi postavljeni problem bio je ispitati čestinu činjenja pojedinog negativnog ponašanja na društvenim mrežama. Općenito je dobiveno da nešto više od 30% sudionika nikad nije počinilo nijedno od navedenih negativnih ponašanja. Ostali sudionici su izvijestili o činjenju jednog ili više ispitivanih ponašanja (63.94%) te bi prema uputama autora skale njih 1.53% bilo klasificirano kao počinitelji NNI-a. Važno je uočiti da iako malen broj njih pripada kategoriji

počinitelja, i dalje veliki broj čini različita ponašanja koja se klasificiraju pod NPDM. Ovi rezultati djelomično su u skladu s istraživanjem Balakrishnan (2015) gdje je dobiveno da 35% sudionika u dobnom rasponu od 17 do 30 godina sudjeluju u negativnim ponašanjima na internetu, međutim, u ovom istraživanju broj ljudi je ponešto veći. Detaljnim pregledom literature nije pronađeno istraživanje koje je ispitivalo isti dobni raspon i NPDM.

S obzirom na čestinu činjenja pojedinog negativnog ponašanja, dobiveno je da sudionici izvještavaju o tome da najčešće ismijavaju sadržaj koji drugi objavljuju, nakon toga najveći broj njih ogovara druge, a potom slijedi dijeljenje slika drugih bez njihova dopuštenja. Najmanji broj sudionika dijeli slike seksualnog sadržaja ili šalje viruse (svega troje za obje vrste ponašanja), a nešto češće (iako i dalje rijetko) prisiljavaju druge na razgovor o seksu ili provaljuju u tuđe račune/profile. U istraživanju Đuraković i sur. (2014) provedenom na vinkovačkim srednjoškolicima najučestalija ponašanja su također bila ismijavanje i ogovaranje drugih, a treće najučestalije ponašanje im je bilo ismijavanje sadržaja koje su drugi objavili, dok su među najrjeđim ponašanjima, kao i u ovom istraživanju, bili prisiljavanje drugih na razgovor o seksu i hakiranje te ponašanje uređivanje fotografija na pogrdan način o kojem se u ovom istraživanju ipak nešto češće izvještavalo. U istraživanju Marušić (2017) provedenom na drugim i trećim razredima srednje škole najučestalija ponašanja su također bila ogovaranje i ismijavanje sadržaja drugih, kao i ruganje drugima. Među najrjeđim ponašanjima su dobivena ista ponašanja kao i u ovom istraživanju – slanje virusa putem e-maila, provaljivanje na tuđe račune/ profile i dijeljenje slika seksualnog sadržaja te pisanje uvredljivih komentara ispod objava na internetu, o kojem se u ovom istraživanju ponovno češće izvještavalo. S obzirom na navedeno, može se zaključiti da odrasli, kao i mladi, najčešće ogovaraju i ismijavaju sadržaj drugih, a najrjeđe provaljuju na tuđe profile, dijele slike seksualnog sadržaja i šalju viruse. Potrebno je napomenuti da se u usporedbi sa spomenutim istraživanjima u ovom istraživanju ispitivalo isključivo javno ponašanje na društvenim mrežama dok su u navedenim istraživanjima ispitivana općenita ponašanja na internetu ili pak nije bilo jasno naglašeno moraju li spomenuta ponašanja biti objavljena javno ili privatno.

5.3. Povezanost ličnosti i činjenja NPDM-a

Da bi se odgovorilo na drugi postavljeni problem, izračunate su povezanosti NPDM-a i ispitivanih dimenzija ličnosti (*big five* i mračna trijada). Dobivene su pozitivne povezanosti NPDM-a sa svim dimenzijama mračne trijade (makijavelizam, narcizam i psihopatija) kao i

negativne povezanosti s ugodnošću, savjesnošću i emocionalnom stabilnošću; pojedinci koji postižu više rezultate na skalama mračne trijade i niže rezultate na skalama ugodnosti, savjesnosti i emocionalne stabilnosti ujedno postižu i više rezultate na skali NPDM-a. Dobiveno je u skladu s postavljenom hipotezom kao i s nalazima drugih istraživanja (Celik i sur., 2012; Festl i Quandt 2013; Kokkinos, Antoniadou, Dalara, Koufogazou i Papatziki, 2013; Goodboy i Martin, 2015; Mazzone i Camodeca, 2019; Van Geel i sur., 2017).

Goodboy i Martin (2015) su u istraživanja na odraslim osobama (18-40 godina) utvrdili povezanost svih triju osobina mračne trijade sa sudjelovanjem u nasilju na internetu, a prediktivnom se pokazala samo osobina psihopatije. Pojedinci s izraženim osobinama mračne trijade općenito su skloni agresiji, međutim, oni s izraženom psihopatijom imaju tendenciju biti agresivni čak i onda kada nisu ničim isprovocirani. Suprotno tome, narcisistička agresija se više javlja kao odgovor na prijetnje egu i slici o sebi, dok se pojedinci s izraženim makijavelizmom upuštaju u NNI kako bi postigli neki cilj. Navedeno je samo pretpostavka te bi u budućim istraživanjima svakako trebalo ispitati motivaciju u podlozi NPDM-a.

Osobe visoko na ugodnosti su u osnovi i altruistični, simpatiziraju, suosjećaju s drugima i imaju potrebu pomoći drugim ljudima, dok kod osoba koje postižu niže rezultate na skali savjesnosti moralna pravila i norme koje su usvojili nisu nužno i obvezujuća te su oni u većoj mjeri hedonisti (Knežević, Radović i Opačić, 1997). U istraživanju Bollmer, Harris i Milich (2006), dobivena je negativna povezanost savjesnosti i ugodnosti sa sudjelovanjem u nasilnim ponašanjima na internetu. Prema njima, pojedinci koji postižu niže rezultate na skalama ugodnosti i savjesnosti češće krše pravila, imaju manje samokontrole i ne ponašaju se na primjeren način prema svojim vršnjacima. Osobe s tim profilom češće su buntovne, hostile, osjećaju manjak simpatije i topline za druge, impulzivne su, orijentirane prema sebi i manipulativne te ne iznenađuje da se češće upuštaju u agresivna ponašanja na internetu. Nadalje, pojedinci koji postižu niže rezultate na skali emocionalne stabilnosti općenito su skloniji iracionalnim idejama, imaju lošiju kontrolu impulsa (Knežević, Radović i Opačić, 1997), ljući su i napetiji od drugih (Al-garadi, Varathan i Ravana, 2016) te je moguće da ti pojedinci, zbog slabije kontrole impulsa, češće reagiraju impulzivno u *online* okruženju, bez razmišljanja o mogućim negativnim implikacijama svojih postupaka. Potrebno je napomenuti da u nekim istraživanjima žrtve agresivnih ponašanja na internetu postižu niže rezultate na skali emocionalne stabilnosti (Mitsopoulou i Giovazolias, 2014), baš kao i pojedinci koji su ujedno i žrtve i počinitelji agresivnog ponašanja na internetu (Kokkinos,

Antoniadou, Dalara, Koufogazou i Papatziki, 2013). Također, u velikom broju istraživanja dobivena je pozitivna povezanost činjenja i doživljavanja NNI-a (Brewer i Kerslake, 2015; Kowalski, Giumetti, Schroeder, i Lattanner, 2014). U istraživanju Straude-Muller, Hansen i Voss (2012) provedenom na velikom uzorku (10-50 godina) dobiveno je da pojedinci svih dobni skupina izvještavaju o doživljavanju negativnih ponašanja na internetu. Preko 70% sudionica izvijestilo je o nekom doživljenom obliku zlostavljanja uključujući i seksualno (muški sudionici su u manjoj mjeri navodili seksualno zlostavljanje). S obzirom na navedeno, ne smije se zanemariti da postoji mogućnost da su i odrasli žrtve NPDM-a, stoga bi u budućim istraživanjima, osim činjenja negativnih ponašanja, bilo potrebno ispitati i doživljavaju li, odnosno jesu li žrtve navedenih negativnih ponašanja.

5.4. Povezanost morala i činjenja NPDM-a

Da bi se ispitaio odnos NPDM-a i morala, izračunate su povezanosti NPDM-a s moralnim rasuđivanjem i distanciranjem te se pretpostavljala pozitivna povezanost s moralnim distanciranjem i negativna s rasuđivanjem. Postavljena hipoteza je djelomično potvrđena – dobivena je pozitivna povezanost NPDM-a sa sklonošću moralnom distanciranju, međutim, nije dobivena značajna povezanost NPDM-a s indeksom moralnog rasuđivanja. Nedostatak povezanosti NPDM-a i moralnog rasuđivanja moglo bi se objasniti na bar tri načina.

Primarno, moguće je da bez obzira na rezultate dobivene u istraživanjima provedenim na djeci i adolescentima, moralno rasuđivanje pojedinca ne igra značajnu ulogu u činjenju NPDM-a te je razlog tome drugačije doživljavanje stvarnog i *online* svijeta. U istraživanju Eres, Louis i Molenbergh (2017) provedenom na odraslima utvrđeno je da se u situacijama krađe materijalnih dobara (npr. mobitel, auto) u odnosu na krađu nematerijalnih dobara (*eng. pirating* – ilegalno skidanje filmova i serija putem interneta) aktiviraju različiti dijelovi mozga. U slučaju krađe nematerijalnih dobara, dijelovi mozga povezani s osjećajem krivnje se ne aktiviraju, dok su kod krađe materijalnih dobara aktivni. Ovi rezultati mogli bi imati razne implikacije pri zaključivanju o motivaciji pojedinaca u pozadini činjenja NNI-a jer postoji mogućnost da oni svoje postupke ne percipiraju kao štetne, već kao vrstu prihvatljivog *online* ponašanja. Moguće je da se isto događa i kod činjenja NPDM-a, pogotovo ako se u obzir uzme dobivena povezanost istog sa sklonošću moralnom distanciranju koja pojedincu omogućava da umanjí moguće negativne osjećaje krivnje. Nadalje, moguće je da razina moralnog rasuđivanja samostalno nije povezana s NPDM-om, ali da moral i dalje ima značajnu ulogu u istom. Sam Kohlberg je naglasio da se moralna ponašanja ne

moгу predvidjeti isključivo na temelju moralnog rasuđivanja te da osoba može znati koje je moralno ispravno ponašanje, a i dalje se ne ponašati u skladu s tim (Kohlberg 1971; Kohlber, 1976; prema Malinowski i Smith, 1985). Determinante moralnog ponašanja uključuju moralne i nemoralne čimbenike. U moralne su uključene moralna razmišljanja i emocije (krivnja, sram), dok su prema Kohlbergu (Candee i Kohlberg, 1982; prema Malinowski i Smith, 1985) najvažniji nemoralni aspekti oni povezani s snagom ega (*eng. ego strenght*) koji uključuju kontrolu impulsa i odgođeno zadovoljstvo. S obzirom da je u istraživanjima dobiveno da postoji pozitivna povezanost ego kontrole i ugodnosti, savjesnosti i emocionalne stabilnosti (Huey i Weisz, 1997), moglo bi se reći da su njihovim ispitivanjem u ovom istraživanju djelomično ispitani i navedeni nemoralni čimbenici te kao što je prethodno navedeno, dobivene su negativne povezanosti sve tri crte sa činjenjem NPDM-a. Međutim, o navedenom se ne može zaključivati te su potrebna daljnja istraživanja. Također, u istraživanju Perren i Gutzwiller-Helfenfinger (2012) dobivena je povezanost moralnih emocija (sram, krivnja) i moralnih vrijednosti sa sudjelovanjem u nasilju na internetu. U budućim istraživanjima je potrebno uključiti i druge determinante moralnog ponašanja (moralne i nemoralne čimbenike) da bi se dobila potpunija slika odnosa morala i činjenja NPDM-a.

Posljednji razlog nedostatka povezanosti NPDM-a i indeksa moralnog rasuđivanja je povezan s pogreškom mjerenja te je moguće je da su moralne dileme korištene u ovom istraživanju utjecale na rezultate. Na primjer, može se primijetiti da ispitani indeks moralnog rasuđivanja nije povezan niti s moralnim distanciranjem, što ponovno nije u skladu s drugim istraživanjima gdje je između potonjih dobivena negativna povezanost (Wang i sur., 2016; Paciello, Fida, Cerniglia, Tramontano, i Cole, 2013). Weber (1990) je u svojem istraživanju pronašao razliku u razini moralnog rasuđivanja menadžera zavisno od vrste moralne dileme. U njegovom istraživanju dvije dileme nisu bile povezane s korporacijom i radnicima u njoj dok treća jest. Dobio je da su sudionici ostvarili više razine moralnog rasuđivanja na dilemama koje nisu povezane s organizacijom u odnosu na dilemu koja jest. Weber navodi kako je moguće da zbog odanosti organizaciji i postojeće birokratske strukture unutar organizacija menadžeri, koji se mogu identificirati s protagonistom u priči, odgovaraju na nižoj razni moralnog rasuđivanja (gdje se pojedinci više oslanjaju na društvena pravila i zakone) na dilemama koje su povezane s organizacijom, a da odgovaraju na višoj razini (gdje se pojedinci više usmjeravaju na dobrobit drugih) na dileme koje su općenitije. U ovom je istraživanju korišten upitnik gdje se u obje

dileme radilo o supružniku koji je morao djelovati na način kojim bi se drugom supružniku, koji je u smrtnoj opasnosti, spasilo život ili ga pak okončalo. S obzirom da je oko 70% sudionika u ovom istraživanju bilo oženjeno ili u vezi, moguće je da je njihova identifikacija s protagonistima utjecala na rezultate.

Kao što je prethodno navedeno, dobivena je pozitivna povezanost sklonosti moralnom distanciranju i NPDM-a. U istraživanjima provedenim na djeci i adolescentima također je dobivena pozitivna povezanost sklonosti moralnom distanciranju i sudjelovanja u nasilju na internetu (Bussey i sur., 2015; Renati i sur., 2012; Robson i Witenberg, 2013; Wang i sur., 2016), baš kao i u istraživanjima odnosa tradicionalnog nasilja i sklonosti moralnom distanciranju (Ando, Asakura i Simons-Morton, 2005; Menesini, Sanchez, Fonzi, Ortega, Costabile, i Lo Feudo, 2003; Obermann, 2011; prema Bussey i sur., 2015). Dakle, djeca koja više sudjeluju u nasilju (tradicionalnom i na internetu) ujedno imaju i veću sklonost moralnom distanciranju. S obzirom na rezultate ovog istraživanja, može se zaključiti da i odrasle osobe koje čine NPDM koriste različite mehanizme moralnog distanciranja kako bi umanjili osjećaj krivnje ili srama. Dosad nisu rađena istraživanja u kojima je ispitivano dovodi li sklonost moralnom distanciranju do sudjelovanja u NPDM-u ili pak sudjelovanje u spomenutim ponašanjima dovodi do negativnih osjećaja (krivnja ili sram) što posljedično rezultira korištenjem strategija moralnog distanciranja čija primjena ujedno povećava i vjerojatnost opetovanog negativnog djelovanja. U budućnosti bi bilo potrebno provesti longitudinalno istraživanje kojim bi se spomenuto ispitalo.

5.5. Moderatorska uloga moralnog rasuđivanja i distanciranja u objašnjenju odnosa osobina ličnosti i činjenja NPDM-a

U svrhu odgovora na treći postavljeni problem ispitanike se dva puta podijelilo na dvije skupine – da bi se ispitalo moderatorski efekt moralnog rasuđivanja s obzirom na medijan ih se podijelilo na pojedince višeg i nižeg moralnog rasuđivanja, a isto je napravljeno i za sklonost moralnom distanciranju te su dobivene dvije skupine ispitanika (niža i viša sklonost moralnom distanciranju). Nakon podjele sudionika, izračunate su povezanosti dimenzija ličnosti s NPDM-om za pojedinu skupinu.

Dobiveno je da moralno rasuđivanje nema moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa NPDM-a i ličnosti, što nije u skladu s postavljenom hipotezom. Dakle, bez obzira na razinu moralnog rasuđivanja, ličnost pojedinca značajno doprinosi sudjelovanju u NPDM-u. Lovett, Jordan i Wiltermuth (2012) u svojem istraživanju argumentiraju da bi umjesto korištenja hipotetskih

situacija za koje postoji mala vjerojatnost da će se dogoditi, bilo potrebno mjeriti moralno rasuđivanje dilemama u kojima su korišteni primjeri iz svakodnevnog života, čime se mjeri svakodnevna moralizacija koja, po njima, ima direktan utjecaj na ponašanja ljudi. S obzirom da su NPDM povezana sa svakodnevnim ponašanjima pojedinaca na društvenim mrežama, u budućim bi istraživanjima, dakle, bilo potrebno ispitati odnos NPDM-a sa svakodnevnom moralizacijom, kao i provjeriti postoji li moderatorski efekt svakodnevne moralizacije na odnos ličnosti i NPDM-a.

Važno je primijetiti da iako nije dobivena značajna razlika između vrijednosti korelacija narcizma, ugodnosti i emocionalne stabilnosti s NPDM-om, povezanosti narcizma i ugodnosti s NPDM-om bile su značajne kod sudionika višeg, ali ne i nižeg moralnog rasuđivanja te je povezanost emocionalne stabilnosti i NPDM-a bila značajna kod skupine nižeg, ali ne i višeg moralnog rasuđivanja. U nastavku su prikazana moguća objašnjenja navedenog.

Općenito, pojedince s izraženom crtom narcizma karakterizira vrsta patološke ljubavi prema samom sebi koja je popraćena osjećajima superiornosti, dominacije i grandioznosti (Goodboy i Martin, 2015) te oni samoregulacijom ponašanja (*self-monitoring*; Kowalski, Rogoza, Vernon i Schermer, 2018) putem dobivanja odobrenja od drugih nastoje potvrditi sliku koju imaju o sebi. Očekivalo bi se da bi narcizam u interakciji s nižim moralnim rasuđivanjem, kojeg karakterizira vjerovanje da su pozitivni ljudski odnosi i društveni poredak osigurani poštivanjem društvenih pravila (Berk, 2015), mogao značajno doprinosti činjenju NPDM-a te bi se između navedenog mogla očekivati negativna povezanost.

Nadalje, kao što je prethodno navedeno, osobe visoko na ugodnosti su altruistične, simpatiziraju i suosjećaju s drugima te imaju potrebu pomoći drugim ljudima (Knežević, Radović i Opačić, 1997), a u slučaju višeg moralnog rasuđivanja u kojem pojedinci imaju višu predispoziciju za moralno prihvatljiva ponašanja (Kohlberg, 1969; prema Malinowski i Smith, 1985), crta ugodnosti će u interakciji s moralnim rasuđivanjem umanjiti vjerojatnost sudjelovanja u NPDM-u. Prethodno je napomenuto da su pojedinci niže na skali emocionalne stabilnosti skloniji iracionalnim idejama i imaju slabiju kontrolu impulsa (Knežević, Radović i Opačić, 1997) te je moguće da zbog iste češće reagiraju nepromišljeno u *online* okruženju, bez razmišljanja o mogućim negativnim implikacijama svojih postupaka. Također, imaju tendenciju često doživljavati promjene raspoloženja i razne negativne emocije (krivnja, ljutnja, depresija, anksioznost i slično) i češće izvještavaju o doživljaju stresa, nervoze i zabrinutosti (Kosinski i

sur., 2014; Van Geel i sur., 2017). Kohlberg (1971; prema Malinowski i Smith, 1985) navodi da utjecaj moralnih emocija (kao što je krivnja) na ponašanje pojedinaca ovisi o razini moralnog rasuđivanja. Ako se zamisle dvije osobe koje razmišljaju o krađi, osoba nižeg moralnog rasuđivanja može osjećaj anksioznosti procijeniti kako kukavičluk i potisnuti ga dok će osoba višeg rasuđivanja isti osjećaj procijeniti kao moguće upozorenje o tome da je postupak loš (savjest) i odustati od krađe. Uzevši navedeno u obzir, pojedinci niže emocionalne stabilnosti i nižeg moralnog rasuđivanja možda pogrešno interpretiraju moguće negativne osjećaje prilikom činjenja agresivnih ponašanja na društvenim mrežama, dok se isto ne događa u slučaju višeg moralnog rasuđivanja gdje točnije interpretiraju moralne emocije.

Usprkos navedenom, razlika između spomenutih vrijednosti korelacija nije dobivena. Međutim, s obzirom da je ovo prvo istraživanje moderatorske uloge moralnog rasuđivanju u objašnjenju odnosa ličnosti i NPDM-a, potrebna su daljnja istraživanja kojima bi se dobila jasnija slika o spomenutim odnosima.

S druge strane, dobiveno je da sklonost moralnom distanciranju ima moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa NPDM-a i ugodnosti te emocionalne stabilnosti, ali ne moderira odnos ostalih ispitanih crta ličnosti i NPDM-a. Dakle, moralno distanciranje moderira odnos ugodnosti i emocionalne stabilnosti s NPDM-om te u slučaju više sklonosti moralnom distanciranju navedene crte ličnosti nisu povezane sa NPDM-om dok su značajne kod sudionika niže sklonosti moralnom distanciranju.

Pojedinci koji nisu skloni moralnom distanciranju ne koriste mehanizme moralnog distanciranja da bi umanjili osjećaje krivnje i srama te bi bilo logično pretpostaviti da mora postojati utjecaj nekog drugog čimbenika putem kojega će smanjiti negativne osjećaje koji bi se trebali javiti prilikom činjenja agresivnih ponašanja. Caprara, Manuzi i Perugini (1992; prema Einstein i Lanning, 1998) navode kako postoje dva analogna konstrukta krivnje – strah od kazne koji rezultira anksioznom krivnjom i potreba za reparacijom koja rezultira empatičnom krivnjom. U istraživanju Einstein i Lanning (1998) dobivena je negativna povezanost emocionalne stabilnosti i anksiozne krivnje (pojedinci niže na skali emocionalne stabilnosti ujedno izvještavaju o višem doživljaju anksiozne krivnje), ali nije dobivena značajna povezanost iste s empatičnom krivnjom. Za empatičnu krivnju potreban je uvid u tuđu uznemirenost, to jest, empatija, koja nije povezana s emocionalnom stabilnošću (Barrio, Aluja i Garcia, 2004). Također, na društvenim mrežama osoba ima osjećaj anonimnosti i nema uvid u reakciju druge osobe (Pornari i Wood, 2010), što

umanjuje vjerojatnost empatijskih osjećaja. Dakle, može se pretpostaviti da, zbog navedenog, interakcija niže sklonosti moralnom distanciranju i razine emocionalne stabilnosti značajno doprinosi činjenju NPDM-a.

Nadalje, u istraživanju Einstein i Lanning (1998) dobivena je pozitivna povezanost empatijske krivnje i ugodnosti – pojedinci s višim rezultatom na skali ugodnosti ujedno postižu i više rezultate na skali empatične krivnje, dok povezanost ugodnosti i anksiozne krivnje nije dobivena. S obzirom da pojedinci niže na skali ugodnosti osjećaju manje empatične krivnje, moguće je da upravo to, u interakciji s niskom sklonosti moralnom distanciranju, doprinosi odnosu ugodnosti s NPDM-om.

Kao i kod moralnog rasuđivanja, važno je napomenuti da iako nije dobivena značajna razlika između vrijednosti korelacija, povezanost narcizma i NPDM-a je bila značajna u skupini pojedinaca niže sklonosti moralnom distanciranju, ali ne i za sudionike više sklonosti. Pojedinci koji postižu više rezultate na skali narcizma izvještavaju o nižoj sklonosti doživljavanju krivnje (Strelan, 2007) te je moguće da upravo zbog manjka osjećaja krivnje crta narcizma u interakciji s nižom sklonosti moralnom distanciranju doprinosi činjenju NPDM-a. Međutim, spomenuti odnos je potrebno dodatno istražiti.

5.6. Ograničenja i prijedlozi za buduća istraživanja

Glavni doprinos provedenog istraživanja je što je među prvim istraživanjima NPDM-a odraslih u Hrvatskoj. Prema dobivenim rezultatima može se zaključiti da odrasli, kao i mladi, čine razne NPDM-ove te je činjenje spomenutog povezano s ličnošću i sklonošću moralnom distanciranju pojedinca. S obzirom da se NPDM-ovi smatraju negativnim i štetnim ponašanjima kod djece i adolescenata, zar isto nije točno i za odrasle? Ako spomenuto ne vrijedi za odrasle, potrebno je ispitati zbog čega se radi ta distinkcija, a ako vrijedi, može li se pretpostaviti da će posljedice tih ponašanja biti štetne za odrasle na sličan ili jednak način za odrasle? Nadalje, oko 40% sudionika u ovom istraživanju ima jedno ili više djece. Prema Bandurinoj (Bandura i Walters, 1977) teoriji socijalnog učenja djeca ponašanja uče od roditelja i odraslih u svojoj okolini. Ako vide da se odrasli upuštaju u spomenuta ponašanja te da ne slijedi nikakva kazna ili negativne posljedice, zašto onda ne bi zaključili da su ta ponašanja prihvatljiva te ih i sami radili? Nadalje, važno je primijetiti da su povezanosti ličnosti i moralnog distanciranja dobivene na odraslima slične onima dobivenima na adolescentima i djeci. Osnova svake psihoterapije je da nikada nije kasno za promjenu ili za učenje novih ponašanja te je možda prije mijenjanja ispitanih ponašanja kod djece

i adolescenata potrebno primarno raditi s odraslima na prihvatljivosti pojedinog ponašanja na društvenim mrežama te posredno time utjecati i na ponašanja njihove djece.

Jedno od ograničenja provedenog istraživanja je što je provedeno online putem društvenih mreža. Prema radu Malikovića (2015), najčešće pogreške online istraživanja, a koje su relevantne za ovo istraživanje, su pogreška pokrivenosti, pogreška neodaziva i pogreška mjerenja. Pogreška pokrivenosti odnosi se na nemogućnost svakog člana populacije da mu istraživanje bude dostupno. S obzirom da se ispitalo ponašanje na društvenim mrežama, pojedinci bez društvenih mreža nisu ni mogli biti uključeni u istraživanje, međutim, poziv na istraživanje i link kojim su upitnici bili dostupni je bio ograničen na online grupe koje su istraživač i njegovi poznanici ili članovi uspjeli pronaći. Dakle, u grupama koje nisu bile poznate istraživaču ili poznanicima, poziv na istraživanje nije bio dostupan te je time uzorak bio ograničen. U budućim istraživanjima bilo bi potrebno pronaći način na koji bi se poziv na sudjelovanje uspješno podijelio na što veći broj grupa na društvenim mrežama. Pogreška neodaziva odnosi se na mogućnost da se pojedinci koji su se odazvali na sudjelovanje razlikuju od onih koji nisu htjeli sudjelovati te da te razlike mogu biti važne za dobivene rezultate. Neki razlozi neodaziva su nedostatak vremena, nezainteresiranost za temu, nemotiviranost, tehnički razlozi (slaba internetska veza) i slično. S obzirom da je ispunjavanje upitnika u ovom istraživanju trajalo 15-ak minuta te nije bilo mogućnosti zaustaviti i nastaviti ispunjavanje, moguće je da neki pojedinci nisu bili motivirani ili nisu imali vremena riješiti upitnik do kraja u slučaju da su morali prekinuti s njegovim rješavanjem. U budućim istraživanjima bilo bi potrebno na neki način skratiti vrijeme rješavanja upitnika ili pak omogućiti sudionicima da zaustave i nastave ispunjavanje po potrebi. Nadalje, pogreška mjerenja se javlja kada rezultati ne odražavaju stvarne stavove i vrijednosti sudionika (npr. kako je prethodno napomenuto za moralne dileme). Osim pogreški mjerenja koje se javljaju i u tradicionalnim nacrtima, u internetskim istraživanjima izvori ovih pogreški mogu biti povezani s dizajnom istraživanja, uporabom kompliciranih rješenja u dizajnu, nedovoljno jasnih uputa ispitanicima, mogućih tehničkih pogrešaka u formama za odgovore i slično. Nekoliko sudionika ovog istraživanja kontaktiralo je istraživača s napomenom da su tijekom rješavanja upitnika na mobilnim uređajima (ne i na laptopu ili računalu) morali pomicati ponuđene odgovore (odgovori od 1 do 5 ili 7) da bi došli do odgovora koji su htjeli označiti te da ih je to malo ometalo i produžilo vrijeme rješavanja. U budućim istraživanjima bilo bi potrebno ispraviti

napomenuto kao i druge moguće nedostatke povezane sa samom formom upitnika u online obliku.

Još jedno od ograničenja provedenog istraživanja je korištenje isključivo samoprocjene sudionika kao mjere NPDM-a te bi u budućim istraživanjima bilo potrebno uključiti i neke druge mjere (npr. procjena od strane supružnika ili uz dopuštenje sudionika prikupiti informacije putem njihovih objava na društvenim mrežama). Također, većina sudionika u istraživanju bile su žene (70.84%) i visoko obrazovane osobe (75.70%) te bi u budućim istraživanjima bilo potrebno uključiti veći broj muškaraca, kao i osobe iz svih obrazovnih skupina.

Kao što je prethodno navedeno, osim sklonosti činjenja negativnih ponašanja, u budućnosti bi također trebalo ispitati jesu li odrasli žrtve NPDM-a. Također, s obzirom na dobivenu razliku starijih i mlađih sudionika, bilo bi potrebno dodatno ispitati moguće razloge koji doprinose toj razlici, na primjer, je li dobivena razlika rezultat generacijskog efekta ili pak do nje dolazi s porastom dobi, to jest, opada li sklonost činjenja NPDM-a i ako da, zašto?

Budući da je moderatorski efekt moralnog rasuđivanja i distanciranja na odnos crta ličnosti i činjenja NPDM-a po prvi put ispitivan u ovom istraživanju, u budućim bi istraživanjima bilo potrebno ponovno ispitati isto, sa što dobno reprezentativnijim uzorkom.

6. Zaključci

1. Odrasli, baš kao i mladi, na različite načine sudjeluju u NPDM te uključenost u spomenuta ponašanja opada s dobi. Najčešća takva ponašanja uključuju ogovaranje i ismijavanje drugih, a najrjeđa uključuju dijeljenje slika seksualnog sadržaja, prisiljavanje drugih na razgovor o seksu i provaljivanje u tuđe profile.
2. Pojedinci koji postižu više rezultate na skalama mračne trijade te niže rezultate na skalama savjesnosti, ugodnosti i emocionalne stabilnosti češće se uključuju u NPDM.
3. Nije dobivena značajna povezanost indeksa moralnog rasuđivanja i NPDM, dok je dobivena pozitivna povezanost sklonosti moralnom distanciranju i NPDM. Pojedinci koji postižu više rezultate na skali sklonosti moralnom distanciranju ujedno postižu više rezultate na skali NPDM.
4. Dobiveno je da moralno rasuđivanje nema moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa NPDM i ličnosti. S druge strane, moralno distanciranje ima moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa ugodnosti i emocionalne stabilnosti s NPDM te je odnos spomenutih varijabli značajan u skupini pojedinaca niže sklonosti moralnom distanciranju (negativna povezanost), ali ne i u skupini pojedinaca više sklonosti.

7. Literatura

- Ajduković, A. (2018). Socijalno poželjno odgovaranje kao moderator odnosa između osobina ličnosti i nepoželjnog organizacijskog ponašanja. (Diplomski rad). Preuzeto s <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10662/1/Socijalno%20po%20C5%BEeljno%20odgovaranje%20kao%20moderator-converted.pdf>
- Al-garadi, M. A., Varathan, K. D., i Ravana, S. D. (2016). Cybercrime detection in online communications: The experimental case of cyberbullying detection in the Twitter network. *Computers in Human Behavior*, 63, 433-443.
- Ando, M., Asakura, T., i Simons-Morton, B. (2005). Psychosocial influences on physical, verbal, and indirect bullying among Japanese early adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 25(3), 268-297.
- Balakrishnan, V. (2015). Cyberbullying among young adults in Malaysia: The roles of gender, age and Internet frequency. *Computers in Human Behavior*, 46, 149-157.
- Bandura, A., i Walters, R. H. (1977). Social learning theory (Vol. 1). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-hall.
- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V. i Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71(2), 364.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of moral education*, 31(2), 101-119.
- Barrio, V. D., Aluja, A., i García, L. F. (2004). Relationship between empathy and the Big Five personality traits in a sample of Spanish adolescents. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 32(7), 677-681.
- Baughman, H. M., Dearing, S., Giammarco, E., i Vernon, P. A. (2012). Relationships between bullying behaviours and the Dark Triad: A study with adults. *Personality and Individual Differences*, 52(5), 571-575.
- Berk, L.E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bollmer, J. M., Harris, M. J., i Milich, R. (2006). Reactions to bullying and peer victimization: Narratives, physiological arousal, and personality. *Journal of Research in Personality*, 40(5), 803-828.

- Bilić, V. (2012). Značenje nekih aspekata morala i moralnog opravdavanja u razumijevanju nasilja prema vršnjacima u realnom i virtualnom svijetu. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 10(3), 459-476.
- Brandtzæg, P. B., i Heim, J. (2009, July). Why people use social networking sites. In *International conference on online communities and social computing* (pp. 143-152). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Brewer, G., i Kerslake, J. (2015). Cyberbullying, self-esteem, empathy and loneliness. *Computers in human behavior*, 48, 255-260.
- Bussey, K., Fitzpatrick, S. i Raman, A. (2015). The role of moral disengagement and self-efficacy in cyberbullying. *Journal of School Violence*, 14(1), 30-46.
- Çelik, S., Atak, H., i Erguzen, A. (2012). The Effect of Personality on Cyberbullying among University Students in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Research*, 49, 129-150.
- Costa, P. T., i Mac Crae, R. R. (1992). Neo personality inventory-revised (NEO PI-R). Odessa, FL: *Psychological Assessment Resources*.
- Đuraković, S. J., Šincek, D., i Tomašić Humer, J. (2014). Prikaz skale doživljavanja/činjenja nasilja preko Interneta i rezultata primjene te skale na vinkovačkim srednjoškolcima. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 60(32), 61-73.
- Einstein, D., i Lanning, K. (1998). Shame, guilt, ego development and the five-factor model of personality. *Journal of Personality*, 66(4), 555-582.
- Eres, R., Louis, W. R., i Molenberghs, P. (2017). Why do people pirate? A neuroimaging investigation. *Social neuroscience*, 12(4), 366-378.
- Festl, R., i Quandt, T. (2013). Social relations and cyberbullying: The influence of individual and structural attributes on victimization and perpetration via the internet. *Human communication research*, 39(1), 101-126.
- Fietkiewicz, K. J., Lins, E., Baran, K. S., i Stock, W. G. (2016, January). Inter-generational comparison of social media use: Investigating the online behavior of different generational cohorts. In *2016 49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS)* (pp. 3829-3838). IEEE.
- Gini, G., Pozzoli, T., i Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of links to aggressive behavior. *Aggressive behavior*, 40(1), 56-68.

- Graeff, E. (2014). Tweens, cyberbullying, and moral reasoning: Separating the upstanders from the bystanders. In *Communication and Information Technologies Annual* (pp. 231-257). Emerald Group Publishing Limited.
- Goldberg, L. R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American psychologist*, 48(1), 26.
- Goodboy, A. K. i Martin, M. M. (2015). The personality profile of a cyberbully: Examining the Dark Triad. *Computers in Human Behavior*, 49, 1-4.
- Hinduja, S., i Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant behavior*, 29(2), 129-156.
- Hren, D., Vujaklija, A., Ivanišević, R., Knežević, J., Marušić, M., i Marušić, A. (2006). Students' moral reasoning, Machiavellianism and socially desirable responding: implications for teaching ethics and research integrity. *Medical education*, 40(3), 269-277.
- Huey Jr, S. J., i Weisz, J. R. (1997). Ego control, Ego resiliency, and the Five-Factor Model as predictors of behavioral and emotional problems in clinic-referred children and adolescents. *Journal of abnormal psychology*, 106(3), 404.
- Hymel, S., Schonert, K. A. i Reichl, R. A. B. (2009). Bullying and morality: Understanding how good kids can behave badly. In *Handbook of Bullying in Schools* (pp. 111-128). Routledge.
- Jones, D. N., i Paulhus, D. L. (2014). Introducing the short dark triad (SD3) a brief measure of dark personality traits. *Assessment*, 21(1), 28-41.
- Knežević, G. D., Radović, B. R., i Opačić, G. Đ. (1997). Evaluation of 'big five' personality model through analysis of personality inventories. *Psihologija*, 30(1-2), 7-40.
- Kohlberg, L. (1963). The development of children's orientations toward a moral order: I. Sequence in the development of moral thought. *Vita humana*.
- Kokkinos, C. M., Antoniadou, N., Dalara, E., Koufogazou, A., i Papatziki, A. (2013). Cyberbullying, personality and coping among pre-adolescents. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning (IJCBL)*, 3(4), 55-69.
- Kosinski, M., Bachrach, Y., Kohli, P., Stillwell, D. i Graepel, T. (2014). Manifestations of user personality in website choice and behaviour on online social networks. *Machine learning*, 95(3), 357-380.
- Kowalski, R. M., i Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of adolescent health*, 41(6), S22-S30.

- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., i Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological bulletin*, 140(4), 1073.
- Kowalski, C. M., Rogoza, R., Vernon, P. A., i Schermer, J. A. (2018). The Dark Triad and the self-presentation variables of socially desirable responding and self-monitoring. *Personality and Individual Differences*, 120, 234-237.
- Krizan, Z., i Herlache, A. D. (2018). The narcissism spectrum model: A synthetic view of narcissistic personality. *Personality and Social Psychology Review*, 22(1), 3-31.
- Kwan, G. C. E., i Skoric, M. M. (2013). Facebook bullying: An extension of battles in school. *Computers in human behavior*, 29(1), 16-25.
- Lazuras, L., Barkoukis, V., Ourda, D., i Tsorbatzoudis, H. (2013). A process model of cyberbullying in adolescence. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 881-887.
- Li, Q. (2010). Cyberbullying in high schools: A study of students' behaviors and beliefs about this new phenomenon. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 19(4), 372-392.
- Maliković, M. (2015). Internetska istraživanja. *Sveučilišni priručnik, Filozofski fakultet u Rijeci*.
- Malinowski, C. I., i Smith, C. P. (1985). Moral reasoning and moral conduct: An investigation prompted by Kohlberg's theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(4), 1016.
- Marušić, I. (2017). *Vršnjačko nasilje putem interneta i subjektivna dobrobit adolescenata*. Završni rad, Sveučilište u Zadru, Odjel za psihologiju.
- Mazzone, A., i Camodeca, M. (2019). Bullying and Moral Disengagement in Early Adolescence: Do Personality and Family Functioning Matter?. *Journal of Child and Family Studies*, 1-11.
- McAdams, D. P. (2009). The moral personality. *Personality, identity, and character: Explorations in moral psychology*, 11-29.
- Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A., i Lo Feudo, G. (2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 29(6), 515-530.
- Mitsopoulou, E., i Giovazolias, T. (2015). Personality traits, empathy and bullying behavior: A meta-analytic approach. *Aggression and violent behavior*, 21, 61-72.
- Mlačić, B. i Goldberg, L. R. (2007). An analysis of a cross-cultural personality inventory: The IPIP Big-Five factor markers in Croatia. *Journal of personality assessment*, 88(2), 168-177.

- Moore, C., Detert, J. R., Klebe Treviño, L., Baker, V. L., i Mayer, D. M. (2012). Why employees do bad things: Moral disengagement and unethical organizational behavior. *Personnel Psychology*, 65(1), 1-48.
- Paciello, M., Fida, R., Cerniglia, L., Tramontano, C., i Cole, E. (2013). High cost helping scenario: The role of empathy, prosocial reasoning and moral disengagement on helping behavior. *Personality and Individual Differences*, 55(1), 3-7.
- Parmač Kovačić, M., Galić, Z., i JerneiĆ, Ž. (2014). Social desirability scales as indicators of self-enhancement and impression management. *Journal of personality assessment*, 96(5), 532-543.
- Paulhus, D. L., i Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of research in personality*, 36(6), 556-563.
- Peluchette, J. V., Karl, K., Wood, C. i Williams, J. (2015). Cyberbullying victimization: Do victims' personality and risky social network behaviors contribute to the problem?. *Computers in Human Behavior*, 52, 424-435.
- Perren, S. i Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 195-209.
- Petričević, N. (2013). Modifikacija tijela i mračna trijada ličnosti. (Diplomski rad). Preuzeto s <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/5108/1/npetricevic2013.pdf>.
- Pornari, C. D. i Wood, J. (2010). Peer and cyber aggression in secondary school students: The role of moral disengagement, hostile attribution bias, and outcome expectancies. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 36(2), 81-94.
- Pozzoli, T., Gini, G. i Vieno, A. (2012). Individual and class moral disengagement in bullying among elementary school children. *Aggressive Behavior*, 38(5), 378-388.
- Price, D., Green, D., Spears, B., Scrimgeour, M., Barnes, A., Geer, R. i Johnson, B. (2014). A qualitative exploration of cyber-bystanders and moral engagement. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 24(1), 1-17.
- Proroković, A. (2016). Test moralnog rasuđivanja (TMR)[The test of moral reasoning]. *Collection of Psychological Scales and Questionnaires*, 8, 63-174.
- Prša, S. (2018). *Kada dobri studenti rade loše stvari? Odnos između sklonosti moralnom distanciranju, doživljaja pravdnosti i nepoželjnih ponašanja studenata* (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:481290>

- Renati, R., Berrone, C. i Zanetti, M. A. (2012). Morally disengaged and unempathic: Do cyberbullies fit these definitions? An exploratory study. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(8), 391-398.
- Robson, C. i Witenberg, R. T. (2013). The influence of moral disengagement, morally based self-esteem, age, and gender on traditional bullying and cyberbullying. *Journal of school violence*, 12(2), 211-231.
- Rozin, P. (1999). The process of moralization. *Psychological Science*, 10(3), 218-221.
- Rožić, A. (2017). *Povezanost crta ličnosti tamne trijade, emocionalne empatije i utilitarističke moralne prosudbe* (Diplomski rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:588983>
- Runions, K. C. (2013). Toward a conceptual model of motive and self-control in cyber-aggression: Rage, revenge, reward, and recreation. *Journal of youth and adolescence*, 42(5), 751-771.
- Runions, K. C. i Bak, M. (2015). Online moral disengagement, cyberbullying, and cyber-aggression. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(7), 400-405.
- Ružić, N. (2011). Zaštita djece na Internetu. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 9(1), 155-169.
- Ryan, T. i Xenos, S. (2011). Who uses Facebook? An investigation into the relationship between the Big Five, shyness, narcissism, loneliness, and Facebook usage. *Computers in human behavior*, 27(5), 1658-1664.
- Seidman, G. (2013). Self-presentation and belonging on Facebook: How personality influences social media use and motivations. *Personality and individual differences*, 54(3), 402-407.
- Staude-Müller, F., Hansen, B., i Voss, M. (2012). How stressful is online victimization? Effects of victim's personality and properties of the incident. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 260-274.
- Strelan, P. (2007). Who forgives others, themselves, and situations? The roles of narcissism, guilt, self-esteem, and agreeableness. *Personality and Individual Differences*, 42(2), 259-269.
- Subrahmanyam, K., Reich, S. M., Waechter, N., i Espinoza, G. (2008). Online and offline social networks: Use of social networking sites by emerging adults. *Journal of applied developmental psychology*, 29(6), 420-433.

- Sumner, C., Byers, A., Boochever, R. i Park, G. J. (2012, December). Predicting dark triad personality traits from twitter usage and a linguistic analysis of tweets. In *2012 11th International Conference on Machine Learning and Applications*(Vol. 2, pp. 386-393). IEEE.
- Ševčíková, A., Šmahel, D., i Otavová, M. (2012). The perception of cyberbullying in adolescent victims. *Emotional and behavioural difficulties*, 17(3-4), 319-328.
- Tadić, M. (2005). Moderatorski i medijacijski utjecaj samopoštovanja na odnos temeljnih crta ličnosti i neverbalnih socijalnih vještina. *Zagreb: Studij psihologije Hrvatskih studija*.
- Van de Weijer, S. G. i Leukfeldt, E. R. (2017). Big five personality traits of cybercrime victims. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(7), 407-412.
- Van Geel, M., Goemans, A., Toprak, F. i Vedder, P. (2017). Which personality traits are related to traditional bullying and cyberbullying? A study with the Big Five, Dark Triad and sadism. *Personality and Individual Differences*, 106, 231-235.
- Wang, X., Lei, L., Liu, D. i Hu, H. (2016). Moderating effects of moral reasoning and gender on the relation between moral disengagement and cyberbullying in adolescents. *Personality and Individual Differences*, 98, 244-249.
- Wang, C., Ryoo, J. H., Swearer, S. M., Turner, R., i Goldberg, T. S. (2017). Longitudinal relationships between bullying and moral disengagement among adolescents. *Journal of youth and adolescence*, 46(6), 1304-1317.

PRILOG 1

Tablica 1 Frekvencija NPDM-a većih od 1 (nikada) za pojedinu česticu (N=391)

	Čestice	Frekvencija
1.	Ismijavao/la sam sadržaje koje su drugi objavili na društvenim mrežama.	134 (34,27%)
2.	Ogovarao/la sam druge na društvenim mrežama.	125 (31,97%)
3.	Dijelio/la sam fotografije druge osobe putem društvenih mreža bez dopuštenja te osobe.	93 (23,79%)
4.	Rugao/la sam se drugima na društvenim mrežama.	77 (19,69%)
5.	Druge sam procjenjivao/la javno na društvenim mrežama (npr. proglašavao/la najljepšom/ najružnijom / najdosadnijom osobom).	68 (17,39%)
6.	Ulazio/la sam na tuđe profile/račune/ na društvenim mrežama bez njihovog dopuštenja.	68 (17,39%)
7.	Skrivao/la sam svoj identitet na društvenim mrežama tijekom kontakta s drugom osobom.	58 (14,83%)
8.	Isključivao/la sam druge iz grupa na internetu.	51 (13,04%)
9.	Dijelio/la sam video snimke druge osobe putem društvenih mreža bez dopuštenja te osobe.	45 (12,79%)
10.	Koristio/la sam ponižavajuće izraze koji su se odnosili na druge na društvenim mrežama.	40 (10,23%)
11.	Koristio/la sam izraze i simbole na društvenim mrežama kako bih uvrijedio nekog.	39 (9,97%)
12.	Druge sam na društvenim mrežama nazivao/la nadimcima koji ih uznemiruju.	37 (9,46%)
13.	Pisao/la sam uvredljive komentare ispod objava na društvenim mrežama.	35 (8,95%)
14.	Koristio/la sam tuđi identitet na društvenim mrežama (predstavljao/la se kao druga osoba) bez dozvole te osobe.	21 (5,37%)
15.	Uređivao/la sam fotografije drugih osoba na uvredljiv način i objavljivao ih na društvene mreže.	15 (3,84%)
16.	Širio/la sam neistine o drugima na društvenim mrežama.	9 (2,30%)
17.	Koristio/la sam društvene mreže da ostvarim korist na štetu drugih.	9 (2,30%)
18.	Prisiljavao/la sam druge na razgovor o seksu putem društvenih mreža.	6 (1,53%)
19.	Provalio/la sam na tuđe profile/račune na internetu kako bi nešto ružno objavio/la u njihovo ime ili brisao/la neke ranije objave te osobe.	6 (1,53%)
20.	Dijelio/la sam slike seksualnog sadržaja putem društvenih mreža, iako drugi to nisu htjeli.	3 (0,77%)
21.	Namjerno sam slao/la viruse drugima putem društvenih mreža.	3 (0,77%)

PRILOG 2

Tablica 1 Prikaz Pearsonovih koeficijenta korelacije – povezanost mračne trijade ličnosti, *big five* crta ličnosti, moralnog distanciranja, indeksa moralnog rasuđivanja

	Mak	Nar	Psih	E	U	S	ES	I	MD	IMR
Mak	/	0.30*	0.37*	0.03	-0.09	-0.11*	-0.20*	0.08	0.32*	-0.02
Nar		/	0.38*	0.42*	-0.09	-0.04	0.01	0.27*	0.24*	0.01
Psih			/	0.03	-0.33*	-0.21*	-0.20*	0.00	0.34*	0.02
E				/	0.19*	0.18*	0.25*	0.29*	0.03	0.03
U					/	0.40*	0.01	0.35*	-0.12*	-0.11*
S						/	0.21*	0.28*	-0.14*	0.02
ES							/	-0.04	-0.15*	0.13*
I								/	0.04	-0.04
MD									/	-0.00
IMR										/

* $p < .05$; Mak-Makijavelizam; Nar-Narcizam; Psih-Psihopatija; E-ekstraverzija; U-ugodnost; S-savjesnost; ES-emocionalna stabilnost; I-intelekt; MD-Moralno distanciranje; IMR- indeks moralnog rasuđivanja

Dobivene su statistički značajne umjerene pozitivne povezanosti između makijavelizma, narcizma i psihopatije ($p < .05$); sudionici koji postižu viši rezultat na jednoj od skala mračne trijade ujedno postižu veći rezultat na ostalim. Dobivene su statistički značajne niske negativne povezanosti makijavelizma sa savjesnošću i emocionalnom stabilnošću ($p < .05$) (pojedinci koji postižu više rezultate na skali makijavelizma ujedno postižu i niže rezultate na skali savjesnosti i emocionalne stabilnosti), dok se povezanosti makijavelizma s ekstraverzijom, ugodnošću i intelektom nisu pokazale značajnima ($p > .05$). Dobivene su statistički značajne niske negativne povezanosti psihopatije s ugodnošću, savjesnošću i emocionalnom stabilnošću ($p < .05$) (pojedinci koji postižu više rezultate na skali psihopatije ujedno postižu i niže rezultate na skali ugodnosti, savjesnosti i emocionalne stabilnosti), dok se povezanosti psihopatije s ekstraverzijom i intelektom nisu pokazale značajnima ($p > .05$); Nadalje, dobivene su statistički značajne umjerene pozitivne povezanosti narcizma s ekstraverzijom i intelektom ($p < .05$) (pojedinci koji postižu više rezultate na skali narcizma ujedno postižu i više rezultate na skalama ekstraverzije i intelekta), dok se povezanosti narcizma sa ugodnošću, savjesnošću i emocionalnom stabilnošću nisu pokazale značajnima ($p > .05$).

Dobivene su statistički značajne niske do umjerene pozitivne povezanosti moralnog distanciranja i svih komponenata mračne trijade ($p < .05$), negativne niske povezanosti moralnog distanciranja s ugodnošću, savjesnošću i emocionalnom stabilnošću ($p < .05$) dok se povezanosti moralnog distanciranja s ekstraverzijom i intelektom nisu pokazale značajnima ($p > .05$); sudionici koji postižu više rezultate na skali moralnog distanciranja ujedno postižu i više rezultate na skali mračne trijade te niže rezultate na skalama ugodnosti, savjesnosti i emocionalne stabilnosti.

Dobivena je statistički značajna niska negativna povezanost indeksa moralnog rasuđivanja i ugodnosti ($p < .05$), kao i niska pozitivna povezanost indeksa moralnog rasuđivanja i emocionalne stabilnosti, ali nisu dobivene značajne povezanosti s ostalim *big five* crtama ličnosti, kao ni s mračnom trijadom ili moralnim distanciranjem ($p > .05$); pojedinci koji postižu više rezultate na skali indeksa moralnog rasuđivanja ujedno postižu više rezultate na skali emocionalne stabilnosti i niže na skali ugodnosti.

PRILOG 3

Tablica 1 Prikaz Spearmanovog koeficijenta korelacije – povezanost NPDM-a s ličnosti (*big five* i mračna trijada) s obzirom na razinu MSP-a (niža i viša) ($N_{niža}=193$; $N_{viša}=198$)

		Mak	Nar	Psih	E	U	S	ES	I
Niži MSP	NPDM	0.15*	0.06	0.31*	-0.05	-0.23*	-0.27*	-0.20*	-0.09
Viši MSP	NPDM	0.26*	0.20*	0.21*	0.12	-0.09	-0.16*	0.00	0.01

* $p < .05$; NPDM-negativno ponašanje na društvenim mrežama Mak-Makijavelizam; Nar-Narcizam; Psih-Psihopatija; E-ekstraverzija; U-ugodnost; S-savjesnost; ES-emocionalna stabilnost; I-intelekt

Dobivene su statistički značajne negativne povezanosti NPDM-a sa savjesnošću, ugodnošću i emocionalnom stabilnošću ($p < .05$) za sudionike nižeg MSP-a, dok se kod sudionika višeg MSP-a značajnom pokazala samo negativna povezanost NPDM-a i savjesnosti ($p < .05$). Razlika između korelacija NPDM-a i savjesnosti nije značajna ($Z_{s, NPDM} = -1.133$, $p > .05$). Iako se razlika povezanosti ugodnosti i NPDM-a između sudionika nižeg i višeg MSP-a nije pokazala značajnom uz razinu rizika od pogrešnog zaključivanja od 5%, jest uz razinu značajnosti od 10% ($Z_{ugod, NPDM} = -1.412$, $p = .079$). S druge strane, razlika povezanosti emocionalne stabilnosti i NPDM-a se pokazala značajnom uz razinu rizika od pogrešnog zaključivanja od 5% ($Z_{emst, NPDM} = -1.989$, $p < .05$). Nisu dobivene statistički značajne povezanosti ekstraverzije i intelekta s NPDM-om ni za jednu skupinu sudionika ($p > .05$).

Dobivene su statistički značajne pozitivne povezanosti makijavelizma i psihopatije s NPDM-om za obje skupine sudionika (niži i viši MSP) ($p < .05$). Razlika između spomenutih vrijednosti korelacija nije značajna ($Z_{mak, NPDM} = -1.128$, $p > .05$; $Z_{psih, NPDM} = 1.053$, $p > .05$). Dobivena je statistički značajna pozitivna povezanost narcizma s NPDM-om kod skupine ispitanika višeg MSP-a ($p < .05$), dok se ista povezanost nije pokazala značajnom kod pojedinaca nižeg MSP-a ($p > .05$). Iako se razlika povezanosti narcizma i NPDM-a između sudionika nižeg i višeg MSP-a nije pokazala značajnom uz razinu rizika od pogrešnog zaključivanja od 5%, jest uz razinu značajnosti od 10% ($Z_{narc, NPDM} = -1.399$, $p = .08$).

Iz dobivenih rezultata se može zaključiti da MSP ima značajnu moderatorsku ulogu u objašnjenju odnosa NPDM-a s narcizmom, ugodnošću i emocionalnom stabilnošću.